

·
·
·
·
·
·
·

Flexénita
Susanne Barkvik
Sunnerstavägen 58
186 70 Brottby
susanne.barkvik@flexenita.se
www.flexenita.se

Kartläggning av tillgänglighet till bild- och symbolsystem för brukare och förskrivare

*- En kartläggning genomförd januari-
juni 2006*

Hur ser tillgängligheten till aktuella bild- och symbolsystem ut för brukare och förskrivare när det gäller

- licenser, avtal och upphovsrätter
- tillämpning av lokala lösningar inom hjälpmedelsverksamheten kring bilder/symboler och tillhörande frågor
- hjälpmedelsverksamhetens behov av ett förbättrat brukar- och förskrivarstöd för bildsymboler

Kartläggning genomförd januari- juni 2006

Susanne Barkvik
Flexénita

Referenspersoner i kartläggningen är Ingegärd Nicolaou och
Catarina Brun, Hjälpmedelsinstitutet

Innehåll

<u>Sammanfattning</u>	4
<u>Inledning</u>	4
<u>Syfte</u>	5
<u>Bild- och symbolsystem</u>	5
<u>Genomförande</u>	5
<u>Svarsfrekvens</u>	6
<u>Resultat</u>	6
<u>Kommentarer och reflektioner från författaren</u>	10
<u>Olika arbetsätt kring bild/symbolsystem i olika delar av landet</u>	11
<u>Olika kunskap</u>	11
<u>Goda exempel för ökad tillgänglighet</u>	12
<u>Förslag till fortsatta åtgärder</u>	13
<u>Beskrivning av bild- och symbolsystem</u>	15
<u>Bilaga 1 ”Enkät svar inklusive kommentarer”</u>	20
<u>-Licenser,avtal och upphovsrätter</u>	19
<u>-Tillämningar av lokala lösningar inom hjälpmedelsverksamheten kring bilder/symboler och tillhörande frågor</u>	21
<u>- Vilka behov har hjälpmedelsverksamheten av förbättrat brukar- och förskrivarstöd?</u>	26
<u>Bilaga 2 Svarsstatistik i Pict-O-Stat- Flexénita</u>	29
<u>Bilaga 3 Introduktionsbrev och inloggning till enkäten i Pict-O-Stat</u>	34
<u>Bilaga 4. Webbadresser och Litteratur</u>	37

Sammanfattning

Susanne Barkvik, Flexénita har på initiativ av Hjälpmedelsinstitutet genomfört en kartläggning av tillgänglighet till bild- och symbolsystem för brukare och förskrivare. Kartläggningen baseras delvis på en enkät som skickats till samtliga hjälpmedelskonsulenter inom nätverket Kognet, som är ett rikstäckande nätverk. Enkäten har också skickats till några förskrivare inom respektive län, ordförande för Datateksföreningen samt 6 kommunikationscentra i Sverige. Enkäten är indelad i 3 frågeområden och innehåller frågor som berör tillgängligheten till licenser, avtal och upphovsrätter, tillämpning av hur lokala lösningar inom hjälpmedelsverksamheten ser ut kring bilder/symboler och tillhörande frågor, samt vilka behov hjälpmedelsverksamheten har av förbättrat brukar- och förskrivarstöd.

Kartläggningen inom området licenser, avtal och upphovsrätter visar att: övervägande antal svaranden anser att man ibland eller alltid upplever svårigheter med regler, avtal och upphovsrätter. Många anser att man har en bra bild av vilka licenser för bilder/symboler som finns att förskriva men att oklarheter kring hanteringen av dessa råder både lokalt och hos brukaren. Få har licensavtal mellan hjälpmedelsverksamheten och leverantören likaså mellan hjälpmedelsverksamheten och brukaren. Övervägande anser att behov finns att utveckla nya licensmodeller. Man anser att det ej går eller ej heller försökt att förhandla med leverantörerna om priser för olika licenser och behov.

Kartläggningen hur tillämpningar av lokala lösningar inom hjälpmedelsverksamheten kring bilder/symboler och tillhörande frågor visar att:

i övervägande delen av landet ingår hjälpmedel för kognitivt stöd inom ramen för kostnadsfria hjälpmedel. Många efterfrågar utbildning i förskrivning av bilder /symboler då många saknar detta. Ett förenklat förskrivarstöd med metoder och modeller efterfrågas för att öka kunskapen hos hjälpmedelskonsulenter och förskrivare med ansvar för området kognition, men också för att underlätta vid kartläggning och förskrivning. Metoder för att utbilda och informera brukare om bilder/symboler efterfrågas.

Kartläggning av vilka behov hjälpmedelsverksamheten har av förbättrat brukar- och förskrivarstöd visar att: det ofta är tekniska problem som försvårar tillgängligheten till olika bilder/symboler både lokalt och hos brukaren. Support, service mm är komplexa frågor som kräver samordning. Övervägande delen anser att en webbplats med bilder/symboler, licenser mm skulle underlätta vid förskrivning av bilder/symboler. Man tror också att en samlad databas skulle vara ett bra stöd för brukare och anhöriga vid val av bilder och symboler. Större licenser som ”kommunlicenser” är svåra att ha någon uppfattning om hur de skulle fungera. Här behöver behoven tydliggöras. Önskemål och synpunkter som föreslås är satsning på utbildning, forskning och informationsspridning, nationell bas av bild/symboler. Metoder med goda idéer ges från olika delar av landet.

Inledning

Vi använder dagligen symboler utan att vi tänker på det. I offentlig miljö används bildsymboler huvudsakligen för att förmedla information och för att underlätta alla medborgares tillvaro. Kognitionsområdet växer och behoven ökar i takt med att personer med funktionshinder önskar leva ett så självständigt liv som möjligt. Bilder och symboler används också av många personer med kommunikationssvårigheter och med

kognitiva problem för att underlätta i olika situationer i vardagen. Kognitiva problem kan innebära att man har svårighet att uppleva, minnas, förstå, lära, planera, tänka och göra bedömningar. Idag finns det fler olika bild- och symbolsystem med olika leverantörer. Några symbolsystem finns att tillgå från flera leverantörer. Användarlicenser är ibland olika utformade av leverantörerna och upphovsrätter orsakar ibland problem vid förskrivning av individuella bild- och symbolsystem. Många brukare är i behov av och använder bilder/symboler från olika bildsymbolsystem vilket gör att man vid förskrivning av enstaka bilder/symboler upplever svårigheter att förskriva från olika system utan att betala för hela licenser. En samlad överblick beträffande de olika bild- och symbolsystemen skulle underlätta för brukare och förskrivare vid val av bilder och symboler. Ett lättillgängligt brukar- och förskrivarstöd som underlättar hanteringen under förskrivningsprocessens gång har sedan lång tid efterfrågats bland hjälpmedelskonsulenter och förskrivare.

Syfte

Syftet med uppdraget var att kartlägga tillgängligheten till de aktuella bild- och symbolsystem som finns för brukare och förskrivare. Syftet med enkäten var att ställa frågor till hjälpmedelskonsulenter och förskrivare för att få svar på frågeområden som beskriver hur det faktiska läget med användarlicenser och därtill tillhörande frågor ser ut, beskriva hur lokala tillämpningar ser ut och även utreda vilka behov hjälpmedelsverksamheten har av förbättrat brukar- och förskrivarstöd när det gäller bilder och symboler. Analysen av kartläggningen har beskrivits och förslag till framtida projekt eller utvecklingsarbete har föreslagits.

Bild- och symbolsystem

De olika bildsymbolsystem som tas upp i kartläggningen och enkätfrågorna är Bliss, Nilbilder, Pictogram och PCS. Övriga bild/symbolsystem som nämns i enkätsvaren är Widgit, Rebus, Clicker, Boardmaker och digitala bilder. Även bildbaser som Bildfabriken, Handlabasen omnämns i kommentarerna. Kort beskrivning av symbolsystemen och olika licenstyper finns på sidan 15.

Genomförande

Som ett första steg i kartläggningen insamlades bakgrund och anteckningar in från de frågor Kognets nätverk diskuterat kring dessa frågor under de senaste åren. Sammanställning gjordes på e-postadresser till samtliga personer inom nätverket samt personer på Kommunikationscenter och Datateksföreningens ordförande. Tanken var att nå de personer som på olika sätt kommer i kontakt med bild- och symbolsystem för olika brukare. Ett dokument sammanställdes med ett antal frågor kring förskrivning mm för att samla in ett underlag för att kunna forma och rikta frågorna i den slutliga enkäten. Detta dokument skickades till en hjälpmedelskonsulent eller förskrivare i varje län. Efter inkomna svar genomfördes några telefonintervjuer. Därefter sammanställdes 37 frågor.

Enkäten utformades och sammanställdes i enkätverktyget Pict-O-Stat som är ett serverbaserat kvalitetsverktyg. Detta enkätverktyg används i vanliga fall av personer tillhörande LSS och som är verksamma i daglig verksamhet. Verktyget har olika nivåer av stöd med bilder/symboler, ljud och text för att en person med kognitiva svårigheter lättare ska kunna svara på frågor om hur man upplever arbetssituationen där man arbetar.

Pict-O-Stat enkätverktyg valdes för att snabbt samla in och sammanställa alla svar i enkäten. En annan anledning av valet av enkätverktyget Pict-O-Stat var att hjälpmedelskonsulenter och förskrivare skulle få möjligheten att pröva enkätverktyget för att se vilka möjligheter som finns att ställa frågor till personer med kognitiva funktionsnedsättningar vid olika former av utvärderingar. Något som de framledes själva kan få användning för. Frågorna i enkätens första del innehöll 37 frågor som besvarades med svarsalternativen ”ja, vet inte eller nej”, eller ”alltid, ibland, aldrig”. Enkätens andra del innehöll en sida för kommentar där mottagaren av enkäten kunde kommentera alla frågorna och skriva svaren i löpande text.

Frågorna i enkäten berörde följande tre huvudområden:

- Licenser, avtal och upphovsrätter
- Tillämpning av lokala lösningar inom hjälpmedelsverksamheten kring bilder/symboler och tillhörande frågor
- Vilka behov hjälpmedels verksamheten har av förbättrat brukar- och förskrivarstöd för bildsymboler

Enkätsvaren har analyserats och sammanställts och samtliga svar är inlagda i Pict-O-Stat.

Utförligare beskrivning av enkätverktyget Pict-O-Stat finns på webbadress:

www.jvinformatik.com Här kan man även provtesta Pict-O-Stat

<http://www.jvinformatik.com/pos.demo.php>

Svarsfrekvens

Enkäten sändes till 64 personer via e-post med unika inloggningslänkar till Pict-O-Stat.

(*Se bilaga 3, sidan 33*)

Respektive e-post kompletterades med ett Word dokument med samtliga frågor ifall man önskade att svara på traditionellt sätt.

Sammanlagt 70% (45 personer) besvarade enkäten.

Sammanlagt 19% (12 personer) besvarade enkäten i verktyget Pict-O-Stat.

Resterande 52% (33 personer) besvarade enkäten i Word dokumentet.

35 personer var Hjälpmedelskonsulenter, 8 personer var förskrivare och 2 personer hade annan profession. Svaren är inkomna från Hjälpmedelsverksamheter, Datateksförening samt Kommunikationscenter. Svar från samtliga län finns representerade utom Småland (H-län). Svarsstatistiken finns åskådliggjord i procent fråga för fråga där samtliga kommentarer är inkluderade (*se bilaga 1, ”Enkät svar inklusive kommentarer”, sidan 19*). Svarsstatistiken från samtliga finns inlagda i enkätverktyget Pict-O-Stat (även de svar som besvarats i Word dokument).

I Pict-O-Stat finns svaren på frågorna presenterade i ett stapeldiagram med antal procent för de olika svarsalternativen (*se bilaga 2. ”Svarsstatistik i Pict-O-Stat”, sidan 28*).

Resultat

Resultatsammanställningen av enkäten omfattar de svar med synpunkter och kommentarer som inkommit från mottagarna kring ämnet tillgänglighet till bild och symbolsystem för förskrivare och brukare. En sammanfattning av resultatet presenteras nedan.

- Resultatet av kartläggningen inom området licenser, avtal och upphovsrätter visar att:

- En stor andel av de svarande anser att de har en bra bild av vilka licenser med bilder/symboler som finns att förskriva.

- Många upplever däremot att de ibland eller alltid har svårigheter med olika licenser då det ofta råder förvirrande begrepp. Bl.a råder oklarheter kring hanteringen av licenser lokalt och hos brukaren när det handlar om fleranvändarlicenser. I de flesta fall finner man lösningar som sker på en rad olika sätt.
- Få hjälpmedelsverksamheter har licensavtal mellan sig och leverantören. Likaså har få avtal mellan hjälpmedelsverksamheten och brukaren.
- Många anser att det finns behov av att utveckla nya licensmodeller som stämmer överens med den samhällsutveckling som sker ex. med utökning av datorer, bärbara enheter. Där också brukare lever och rör sig på ett mer flexibelt sätt både i arbete, boende och på fritiden.
- Flertalet använder sig av licensmodeller som enanvändarlicenser, 5- användarlicenser och 10- användarlicenser, men då det ofta är svårt att organisera detta blir valet oftast enanvändarlicenser som på sikt blir dyrast. I vissa fall används också skollicenser. Nya licensmodeller har bla. prövats i Västernorrland där man använder sig av utarbetade bildstödslicenser med möjlighet att under licensåret upprepade gånger beställa anpassat bildstöd direkt från leverantören utan att vara beroende av förskrivare. I Dalarna diskuterar man en ny metod en så kallad funktionsförskrivning där man förskriver hela datorn med bildprogrammet, bildbaser mm.
- Många anser att de inte kan förhandla om priser på licenser beroende på hur behovet ser ut eller att de inte alls har med priserna att göra. Inom vissa län har man jurister inkopplade på avtalen. Få tänker på att man skulle kunna påverka priset på licenser.
- De licenser som kan användas för en begränsad tid är ex. demoversioner. Övervägande anser att det inte är möjligt att förskriva enstaka bilder/symboler från olika system utan att betala fulllicens. Det blir svårt att hantera licenserna när det handlar om individuella val. Har man licenser till en arbetsplats är det enklare att beställa rent allmänt.

- Resultatet av kartläggning för tillämpningar av lokala lösningar inom hjälpmedelsverksamheten kring bilder/symboler och tillhörande frågor visar att:

- Övervägande delen svarare i enkäten är hjälpmedelskonsulenter. Då många hjälpmedelskonsulenter ej är förskrivare har en del haft svårt att svara på det faktiska läget ute bland förskrivare medan andra är helt uppdaterade på faktiska tillämpningar och lösningar.
- I övervägande delen av landet ingår hjälpmedel för kognitivt stöd inom ramen för kostnadsfria hjälpmedel.
- Få av de svarande har formell utbildning i förskrivning av bilder/symboler. De utbildningar som nämns är bilden som kommunikativt stöd, Kortkurser/ seminarier via Föreningen för kognitivt stöd (FKS) och Hjälpmedelsinstitutet, 10 poäng i Alternativ kommunikation (AKK). Många har skaffat sig egna erfarenheter under åren. Många har egna lokala förskrivarutbildningar.
- Få använder ett förskrivarstöd (modell eller metod) vid förskrivning av bilder symboler. Inom flera län håller man på att arbeta med olika ideér. De modeller eller metoder som de svarande berättar att de använder är:
 Grepp om livet (http://www.hi.se/butik/pdf/Greppomlivet1_04341-pdf.pdf)
 Arbetsterapiprocessen, Canadian, Occupational Performance Measure, COPM, Talking Mats
http://www.ltvastmanland.se/upload/Filarkiv/Egna_filer/Handikappcentrum/taltjanst/Projektrapport%20Talande%20mattor.pdf

- Övervägande andelen personer anser att det finns behov av ett förenklat förskrivarstöd av bilder/symboler. Det skulle bla. underlätta med enkla utprovningsprotokoll.
- Övervägande anser att ett tydligt förskrivarstöd skulle öka kunskapen hos fler hjälpmedelskonsulenter och förskrivare om olika brukargrupperns behov av bilder/symboler. De intresserade skulle kunna bli ännu bättre. Det skulle minska ”testa” alternativen och istället göra det möjligt att förskriva rätt bildstöd med en gång. Ovana förskrivare skulle lättare hitta möjliga val. Övervägande anser att man behöver höja kompetenser på alla nivåer för att också kunna driva processen framåt, bla. för att kunna leverera fungerande IT-stöd som den nära omgivningen kan hantera.
- Det går oftast att få bilder /symboler förskrivna till personer med olika kognitiva funktionshinder. Däremot så finns det än så länge få förskrivare inom psykiatri med erfarenhet av bilder/symboler. Likaså finns få förskrivare inom primärvården där man ex. möter personer med ADHD. Denna målgrupp kan på så sätt ”gå miste om” möjligheten att få hjälpmedel med stöd av bilder/symboler.
- Den största mängden förskrivningar av bilder/symboler i landet ligger mellan 200-400 stycken brukare per år.
- Av de bild/symbolsystem som efterfrågas i enkäten är det Pictogram och PCS som förskrivs i lika stor utsträckning, därefter kommer Nilbilder och sist Bliss.
- Andra bilder/symboler som förskrivs är Rebus, Widgit symbolskrift, Boardmaker, Clicker 4, digitala bilder, fotografier. (*se Beskrivning av bild och symbolsystem, sidan 15*).
- Hälften svarar att kartläggning/förskrivningar sker i brukarens egen miljö. Några har vid en kartläggning med en bärbar dator med alla bildsystem som kan visas för brukaren. Detta skapar möjlighet för brukaren själv och ev. anhöriga och personal att ta del av bilderna/symbolerna.
- Övervägande av de svarande har möjlighet att visa brukaren bilder/symboler vid en förskrivning men oftast görs detta vid kartläggningen innan förskrivningen. Olika lokala lösningar har byggts upp med pärmar med bilder/symboler i datorer mm.
- Övervägande svarar att brukaren inte kan beställa nya bilder till sin licens utan ny förskrivning. Det gör att det blir tungrovt och att man lätt struntar i behoven. Uppgraderingar kräver oftast en ny förskrivning. Undantag finns för de brukare som har bildstödslicenser.
- Övervägande anser att det *inte* finns en smidig metod för att informera brukare om när nya bilder/symboler tagits fram. Här beskrivs några bra metoder för att sprida information ex. Trollredas nyhetsbrev. Oftast får man själv söka information på webben. Vid förskrivartutbildningar försöker man informera om var man finner all denna information. I Västerbottens län finns planer för en modell som ger förskrivaren möjlighet att kunna se och välja från samtliga bildsystem samtidigt. Det skulle vara enkelt om man kunde använda en gemensam webbplats för detta.
- Många anser att man har idéer hur man kan förenkla förskrivning av bilder/symboler. Ex. att förskriva ”hela bildfabriker ” med dator och alla tillbehör. Förslag finns att strunta i licensförfarandet, vilket leder till djupare diskussioner med leverantörer av bild och symbolsystem. Bildstödslicenser går att utveckla och göras ännu mer smidiga. Det behövs någon som sköter all denna administration och håller ordning på detta. Tydliga förskrivrutiner behöver utarbetas. Likaså behöver metoder för utprovning av bilder/symboler utarbetas men också att man sprider de goda exempel som finns. Ett annat exempel är att man centralt färdigförhandlar om licenser så slipper ”alla” förskrivare lägga ner tid och energi på detta.

- Få har utbildning för brukare i olika tillämpningar med produkter och tillhörande bilder/symboler. De kurser som finns är ex. bildfabrikskurser för anhöriga och personal eller kurser för personal och brukare på IT-verkstan. För brukare finns det "pröva på" kurser. På några ställen bygger man nätverk i kommunerna kring anpassat IT-stöd. Man har ofta en utbildning i samband med installation. För många är det viktigt att först komma igång med förskrivarutbildningar för att sedan ha utbildning för brukare som kräver extra kunskap att forma sådan information.

Resultatet av kartläggning av vilka behov hjälpmedelsverksamheten har av ett förbättrat brukar och förskrivarstöd kring bilder/symboler och tillhörande frågor visar att:

- Övervägande av de svarande anser att de ibland eller alltid har tekniska problem som försvårar tillgängligheten till olika bilder/symboler. Det kan vara att brukaren ej själv har tillgång till dator, det saknas kunskap både hos förskrivare hur tekniken ska hanteras och hos brukaren. Teknisk support och service på utrustning är ett stort olöst problem där gränsdragningar finns vad gäller ansvar. Viktigt är att poängtera vår attityd till att personer med kognitiva funktionshinder att de ska kunna vara självständiga och delaktiga i sitt eget liv.
- Övervägande anser att de ibland får information av företagen när nya bilder/symboler tagits fram men att mycket hänger på att man som hjälpmedelskonsulent eller förskrivare själv är aktiv och håller sig uppdaterad. Några har resurscenter som sköter detta.
- Övervägande anser att en webbplats med bilder/symboler, licenser mm skulle underlätta arbetet vid en förskrivning. Några föreslår att man ex. kan dra nytta av Trollreda eller FKS hemsida för en samordning av detta. Viktigt är att den är användarvänlig och uppdateras efter hand.
- Övervägande svarar att en samlad databas skulle vara ett bra stöd för brukare och anhöriga att titta på inför val av bilder/symboler. Eventuellt skulle det vara ett enkelt sätt för förskrivarna att visa brukare och anhöriga. Till det måste information finnas om abstraktionsnivå och dylikt, det kan vara svårt att veta vilken typ av bild som passar och till vilket syfte den ska användas. Det bör vara en professionell utprovning för dessa hjälpmedel som för andra hjälpmedel. På något sätt måste det framgå att det blir ett bra stöd för brukaren och inte något som omgivningen allmänt tycker är bra eller fina bilder. Det skulle vara bra för information och presentation av olika bilder/symboler mm, ja, om tillgång till dator finns och om det inte är för abstrakt för brukaren.
- Övervägande vet ej om en "kommunlicens" med bilder/symboler skulle underlätta kontakten och samarbetet med brukaren. Då denna licens ej finns idag är det svårt att säga. Man vet inte hur kommunerna skulle ställa sig till detta ej heller för de brukare som tillhör landstinget. Men det borde underlätta tillgängligheten om den utformas och struktureras. Frågan som uppkommer är också hur skulle kostnaden bli för en "liten" kommun.
- Om man har egna önskemål eller synpunkter kring frågorna och vill ge kommentarer svarar mer än hälften nej.

De synpunkter och kommentarer till frågorna som inkommit är bla:

- Jag tror att en nationell bas av symboler för ökad tillgänglighet är viktigt för detta område. Jag skulle vilja se en satsning på forskning, utbildningar och informationsspridning, Att kunna använda bilder från flera olika bildprogram utan att behöva förskriva flera licenser är ett behov som är svårt att lösa idag,

- Jag har enbart svarat på de frågor jag kunnat svara på. Jag arbetar på vuxenhabiliteringen i Värmland och möter bara viss del av de målgrupper som har autism, rörelsehinder med kognitiva svårigheter, förvärvade hjärnskador. Det är kommunen som hittills har förskrivansvaret. Från och med i år kommer detta att förändras, att den arbetsterapeut som känner brukaren bäst (oavsett var man är anställd) ska förskriva hjälpmedel, men att de oftast bekostas av kommunen och när det gäller bilder kommer det att vara kommunens ansvar fortsättningsvis. Vi håller på att formulera riktlinjer för kognitiva hjälpmedel.
- I min del av regionen håller vi precis på att starta med förskrivning av bildstöd och det är jag som har uppdraget här. Vi skulle ha utformat en gemensam licens för hela regionen samtidigt som vi skulle starta här, men det har hängt upp sig på licensfrågan när det gäller PCS bilder och Nilbilder. Vi jobbar på att hitta en lösning på detta när vi hörde att du fått uppdraget centralt och då lades det på is. Vi ska precis starta här med de bilder som är tillåtna att sprida.
- Jag förstår att det är mycket svårt att sätta ihop en enkät till en så bred grupp som du gjort. Flertalet frågor är inte adekvata för mig som jobbar som konsulent inom lansting där vi inte har något samarbete med kommunerna när det gäller hjälpmedelsordinationer. Du borde testa enkäten på några innan den började användas och modifierat den för att den skulle vara möjlig att besvara.
- Här får brukaren en bildkatalog att välja bilder från när personen fått en B-licens. I den finns då register på de bilder personen har licens på (utprovat av förskrivaren). Det är ett stort problem med uppgraderingen av den bildpärmen. När leverantören gör ändringar och bilder tas bort eller lagts till blir det ett problem. Svårt att hålla det uppdaterat. Ett system för detta behövs. En förskrivarutbildning med fokus på bilder önskas.
- Enhetligt utbud och regler inom Sverige skulle garantera brukarens behov! Hjälpmedel för kognitivt stöd är kommunala hos oss. I nuläget kan vi inte förskriva pappers bilder/symboler p.g.a. att hjälpmedelsleverantören inte har löst licensfrågan. Behovet av bilder är stort och det används i dagsläget mycket bilder som tillverkas i bildfabriker.
- Ja, det vore bra om vi kan få en samlad licens för alla bildbaser där vi inte behöver fixa avtal med varje leverantör. Att det dessutom går att använda till obegränsat antal brukare. Detta med bildstöd är så nytt för oss i Uppsala län. Tidigare har brukaren själv fått köpa sina bilder och då har det inte varit så många som valt detta, tror jag. Nu sätter vi igång med detta nya.

Kommentarer och reflektioner från författaren

Kartläggningens svårigheter

Kartläggningens frågeinnehåll har under tidigare år har diskuterats och lyfts upp av hjälpmedelskonsulenter i olika delar av landet. Hjälpmedelskonsulenter inom nätverket Kognet har under senare år fortsatt diskussionen kring detta men av olika anledningar har frågorna varit svåra att organisera och hitta lösningar på. De flesta hjälpmedelskonsulenter har idag endast en rådgivande funktion till förskrivare och är således inte själva förskrivare medan det finns några som är både och. Kartläggningens svårigheter var därför att frågornas utformning inte alltid stämde överens med hjälpmedelskonsulentens arbetssätt och blev svåra för dem att svara på. Men då hjälpmedelskonsulenten har en rådgivande funktion och också har kontakt med förskrivarna var ändå förhoppningen att enkätsvaren skulle ge en allmän bild av det aktuella läget, vilket jag anser det gjort. I de fall hjälpmedelskonsulenten inte ansett sig kunna svara på frågorna har enkäten skickats vidare till en förskrivare. Förskrivaren är den person som närmast stöter på eventuella problem kring de frågeställningar som

undersöktes. Förskrivare finns inom en mängd olika verksamhetsområden i samhället vilket hade gjort kartläggningen överskådlig och svårhanterlig om alla förskrivare skulle ha ingått i kartläggningen.

Tekniska svårigheter har uppstått hos vissa mottagare när de skulle svara i enkätverktyget Pict-O-Stat. De svårigheter som uppstod var att många ej hade serververktyget Flash 7.0 installerat i sina datorer som behövs för att kunna svara på enkäten. Svårigheten låg i att de svarande själva inte fick installera programverktyget pga av arbetsgivarens strikta IT skydd inom kommuner, landsting mm. Flertalet behövde teknisk support för att möjliggöra detta vilket föranledde att det snabbaste sättet blev att svara i Word dokumentet. Mottagarens tekniska svårigheter har inte påverkat kartläggningen utan de enkätsvar som inkom som Word dokumenten har sedan lagts in av författaren i enkätverktyget Pict-O-Stat för att få en enhetlig sammanställning.

Olika arbetssätt kring bild/symbolsystem i olika delar av landet

Av enkätsvaren, mailsvar och telefonintervjuer har framkommit att det finns en rad olika metoder kring hur man hanterar och löser de olika frågorna kring bild/symbolsystem. Det finns i stort sett lika många lösningar som det finns län i Sverige. Ansvaret för hantering av bild/symboler ligger hos olika enheter. Hos vissa är det Hjälpmedelsverksamheten som har det övergripande ansvaret medan hos vissa är det förskrivaren eller den förskrivande enheten som har ansvaret. Detta beror på en mängd olika faktorer som ekonomiska resurser i kommun och landsting, storlek på län, kommun, landsting och övriga enheter, mängden invånare, antal förskrivare, kunskap hos förskrivare, brukares behov, praktiska lösningar mm. Ett nära samarbete mellan förskrivare och hjälpmedelskonsulent är därför viktigt för att kunna driva frågor vidare. Ett förslag är därför att lyfta fram och arbeta vidare med de goda exempel som framkommit från de svarande i denna kartläggning (se "Goda exempel"sid.12)

Olika kunskap

Av inkomna svar kan man tyda att kunskapen, erfarenheten och förskrivningen kring bilder/symbolsystem och tillhörande frågor är olika spridd över landet. Kunskapen som hjälpmedelskonsulenter och förskrivare har inom området kognition där bla. bild/symboler tillhör hamnar således på olika platser beroende på hur samhället väljer att lägga de ekonomiska resurserna. På så sätt tillkommer nya förskrivare som inte tidigare arbetat med bilder/symboler. Likaså förflyttas eller försvinner befintlig kunskap. Av de svarande finns hjälpmedelskonsulenter med en central samordnarroll kring området kognition. Det finns barnhjälpmedelskonsulenter, det finns specialpedagoger inom Datateksverksamhet där rådgivande funktion finns men där förskrivningsrätt saknas. Det finns kommunala förskrivare inom resurscenter eller dagcenter, förskrivare inom barn, ungdom och vuxenhabiliteringen, specialpedagoger på kommunikationscenter som rådgivare utan förskrivningsrätt. Det finns också logopedier med förskrivningsrätt och de med enbart rådgivande funktion. Det finns rådgivande konsulenter i kommunikationsteam. En del hjälpmedelskonsulenter arbetar med rådgivning och visning av produkter. Således talar detta för att alla parter som berörs av de frågor som tas upp i denna kartläggning skulle vinna på en samlad plats ex. webbplats på Internet för att öka tillgängligheten till bild- och symbolsystem vid förskrivning eller för att inhämta övrig information. Stor vikt behöver läggas på att vidareutveckla och öka kunskapen hos dem som redan är insatta i frågorna men också för att välkomna nya hjälpmedelskonsulenter och förskrivare på området.

Goda exempel för ökad tillgänglighet

Följande goda exempel har kommit från de svarande.

Bildstödslicenser tillämpas i Västernorrland där personer med kognitiva funktionshinder, bla personer med utvecklingsstörning under licens året kan beställa anpassat bildstöd upprepade gånger direkt från leverantören utan att en förskrivning behöver göras. Förskrivning av bildstödslicens innehåller en rad uppgifter om brukaren med diagnos funktionshinder i vardagen mm. Vid förskrivningen bifogas även en förstagsbeställning som bl.a. anger bildval, hur bilderna skall anpassas i storlek och utformning. Brukaren kan förskrivas en bildkatalog med bildregister som beslutsunderlag för egna bildbeställningar. I fall bildbaser förskrivas kompletteras bildkatalogen med dessa bildregister. Brukaren väljer fritt bland tillgängliga bildbaser. Även egna fotografier kan skrivas ut och anpassas. Läs mer om bildstödslicens i Västernorrland (Holknekt, 2004) , (C-uppsats ”Uppföljning av bildval vid förskrivning av bildstödslicenser” - Cecilia Larsson)- Umeå universitet.

Funktionsförskrivning är en ny förskrivningsmodell som diskuteras i Dalarna vilket innebär att man förskriver hela datorn, bildprogrammet, bildbaser, skrivare, utbildning med möjlighet till support av förskrivaren. Detta ger brukaren tillgång till individuellt anpassat bildstöd i allt fler situationer och för att kompensera allt fler funktioner som att förstå, minnas, få bekräftat, kunna välja, kunna producera information mm.

Bildfabrikslicenser är en ny licensform som Trollreda funderar på att skapa. Det skulle i så fall kosta en viss summa per år och man skulle få regelbundna uppdateringar och få önska sig bilder.

Pedagoger med förskrivningsrätt är en modell som kommer att starta på Gotland längre fram under år 2006.

Förskrivaren följa brukaren är en modell som kommer att prövas på Vuxenhabiliteringen i Värmland. Det är kommunerna som hittills haft förskrivansvaret men från och med i år kommer detta att förändras, att den arbetsterapeuten som känner brukaren bäst (oavsett var man är anställd) ska förskriva hjälpmedel, men att de oftast bekostas av kommunen, och när det gäller bilder kommer det att vara kommunens ansvar fortsättningsvis. Man håller just nu på att formulera riktlinjer för kognitiva hjälpmedel.

Licens för en hel region håller på att startas i VG-region. Man har länge förskrivit bildstöd i delar av regionen och sedan en tid jobbat för en gemensam linje men svårigheter finns kring licenser för vissa bild/symboler. I Mölndal kommer man att starta med de bilder/symboler som är tillåtna att sprida.

Möjlighet att se och välja från samtliga bildsystem är en modell som Västerbottens län för diskussioner om där förskrivaren ges möjlighet att se och välja från samtliga bildsystem samtidigt.

Bildstödslicenser för ett år I Uppsala anlitas en kommunal daglig verksamhet, Ord och Bild som har bilder från Bildfabriken. Här behövs ingen licens då Ord Och Bild har köpt bilderna som de säljer till kommunerna. Man håller på att färdigställa sortiment för kognitivt stöd och förslaget är att en bildstödslicens ska gälla för ett år. Denna modell ska prövas innan man kan säga något. Vi har också bestämt att endast några förskrivare skall vara ”experter” på kognitivt stöd.

29 Datatek i Sverige vänder sig till barn och ungdomar 0-18 år med behov av särskilt stöd och som befinner sig på nivån före läs och skrivkunnighet. Barnen får möjlighet att bla. prova olika program med datatekspersonal. På Datateken får man hyra eller låna program och utrustning. Datateket ordnar kurser och tar emot studiebesök. På Barn och ungdomshabiliteringen sker diskussioner om förskrivningsrätt för specialpedagoger vilket skulle öka tillgängligheten till bild/symboler för brukaren.

Kurser, Utbildningar mm ges bla. på ett antal olika platser i landet.

IT-verkstan erbjuder kurser för personal, anhöriga, lärare, assistenter. Det finns också kurser för brukare. Bildfabrikskurser anordnas i olika delar av landet både av Trollreda, IT-verkstan. Flera lokala kurser anordnas också. Klara Mera, Center för kognitivt Stöd erbjuder konsultation, information, utbildning, utveckling av produkter och metoder. Lindah kommunikationscenter erbjuder, alternativt kompletterande kommunikation (AKK), datorbaserade hjälpmedel för tal och skrift, information och rådgivning, kursverksamhet. Dahjm, dataresurscenter erbjuder individuella utprovningar, utbildningsaktiviteter, pedagogiskt stöd, visning av pedagogiska programvaror. Dart, kommunikations och datacenter utredning, utbildning och utveckling kring kommunikation och datorbaserade hjälpmedel för barn, ungdomar och vuxna med funktionshinder, deras familjer och personal.

Förslag till fortsatta åtgärder

- Förslag till fortsatta åtgärder gällande licenser, avtal och upphovsrätter

Att formulera vilka behov och önskemål man har kring befintliga licenser och nya licensmodeller till leverantörerna, att undersöka om några av de exempel som tillämpas ute i landet kan passa för fler.

Att utforma tydliga avtal mellan hjälpmedelsverksamheten och leverantören skulle underlätta hanteringen av licenser både lokalt men även längre ut i förskivarledet. Här har hjälpmedelsverksamheten och hjälpmedelskonsulterna en central roll som sakkunniga på området och är en länk till förskrivare. Gäller det avtal för många licenser och för hela kommuner kan avtalsfrågan hamna hos jurister. Likaså bör man utforma tydliga avtal mellan hjälpmedelsverksamheten/den verksamhet som distribuerar bilder/symboler och brukaren för att tydliggöra vilka rutiner som gäller kring licenser, avtal och upphovsrätter.

- Förslag till fortsatta åtgärder av lokala lösningar inom hjälpmedelsverksamheten kring bilder/symboler och tillhörande frågor

Kognitionsområdet har utvecklats mycket de senaste åren och inom detta område ingår bilder/symboler som en del. Man bör i samtliga län eftersträva att hjälpmedel för kognitivt stöd finns inom ramen för kostnadsfria hjälpmedel, där också bilder/symboler bör finnas med. Behovet av utbildning är således stort både för dem som redan har stor erfarenhet och kunskap inom området men också för de nya hjälpmedelskonsulter och förskrivare som kommer framledes. Förskrivare som ej har någon erfarenhet och som finns i primärvården och inom psykiatri bör få utbildning i dessa frågor då de möter personer med behov av bilder/symboler i sitt arbete. Utbildningar som beskrivs är bla. "Bilderna som kognitiv och kommunikativt stöd", Kortkurser/föreläsningar FKS och Hjälpmedelsinstitutet, 10 poäng AKK. Många har också egna lokala kurser inom respektive verksamheter. Här har hjälpmedelskonsulter en spindelroll inom området ut till förskivarledet. Samarbete bör inledas och vidareutvecklas på flera nivåer. Det behövs samarbete framför allt på regional och kommunal nivå bla. med universitet med inriktning mot kognition. Likaså kan samarbeten vidareutvecklas med leverantörer av bilder/symboler. En satsning på mer rikstäckande utbildning kring kognition med olika

”grenar” skulle förslagsvis kunna anordnas av Förbundet Sveriges arbetsterapeuter (FSA), Hjälpmedelsinstitutet (HI), Utbildning på lokal nivå bör också eftersträvas. Behovet av utbildning måste lyftas upp på dagordningen. Om vana förskrivare finns inom området kan dessa knytas till utbildningstillfällen som anordnas. Hjälpmedelskonsulent och förskrivare bör ha aktiv dialog kring dessa frågor. Detta är viktiga erfarenheter för att driva processen högre upp på beslutsnivå. Få använder sig av ett förskrivarstöd (modell eller metod) vid förskrivning vilket gör att övervägande anser att de har ett behov av ett förenklat förskrivarstöd med ex. utprovningsprotokoll. Om det fanns en samordnad information ex. ”tipsbank” skulle arbetet underlättas vid förskrivning. Att tydliggöra, sprida och visa exempel på de modeller som används skulle öka kunskapen hos hjälpmedelskonsulenter och förskrivare om olika brukares behov av bilder/symboler. På detta sätt skulle kompetensen höjas vilket gör att man kan driva processen framåt. Att göra en kartläggning i brukarens egen miljö för att tydligare se behovet och också kunna introducera anhöriga, personal etc. är ett önskemål men inte alltid enkelt att lösa praktiskt. Här behöver förskrivaren ha bra utrustning. Utbildning för brukare ges ofta i den introduktion som brukaren får vid förskrivning men mer allmänna utbildningar kräver både kunskap och pedagogik. För att nya bilder/symboler ska kunna läggas till för brukaren utan ny förskrivning verkar det idag som om modellen med bildstödslicenser fungerar bäst. Således talar detta för att alla parter som berörs av de frågor som tas upp i denna kartläggning skulle vinna på en samlad plats, webbplats på Internet för att öka tillgängligheten till bild- och symbolsystem. Där skulle även leverantörerna ha en plats att presentera nya bilder som kommer. Här kan möjliga projekt skapas i samarbete med leverantörer och ansvariga hjälpmedelsverksamheter eller förskrivande enheter.

- Förslag till fortsatta åtgärder för hjälpmedelsverksamheten av ett förbättrat brukar- och förskrivarstöd.

Teknisk support och service måste lösas i den miljö brukaren ska använda den. Förslag är att avsätta en supporttjänst för detta med kompetens både inom IT och funktionshinder. Diskussion om gränsdragning och ekonomiska resurser föranleder dessa frågor.

Fortsatta åtgärder skulle också kunna vara att utveckla en ny webbplats eller att vidareutveckla redan befintlig webbplats för att samla eller samordna olika bild/symbolsystem. Idag finns några webbplatser som föreslås i kommentarerna bla:

- Trollreda/ Hjälpreda som visar hjälpmedel för tips tänkande

<http://www.trollreda.vgregion.se/>

- Föreningen för Kognitivt Stöd, FKS – som är en ideell rikstäckande förening med målet att sprida möjligheter som finns inom området hjälpmedel och kompenseringar för personer med kognitiva funktionsnedsättningar, www.fks.org.se

- I Västerbottens län förs diskussioner om att sammanställa bilder/symboler i en databas för att öka tillgängligheten för förskrivare och brukare. En databas skulle också vara ett bra stöd för brukare och anhöriga för att kunna se vilka bilder/symboler som finns. Detta är en intressant idé att vidareutveckla och skapa möjligheter till ett nationellt samarbetsprojekt.

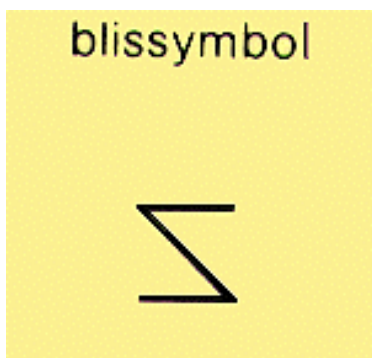
En ”kommunicens” är licenstyp som inte är etablerad men som ska beskriva en större licensmodell som många brukare i en kommun eller region kan ha tillgång till. Precis som hyra tillämpas för vissa serverbaserade program skulle möjligen en större licens kunna fungera på samma sätt. Resurser för att vidareutveckla och pröva nya metoder skulle kunna ligga som grund för olika projekt med stöd av nationella satsningar där leverantörer och ansvariga hjälpmedelsverksamheter eller förskrivande enheter samverkar. Detta skulle bidra till att tillgängligheten till bild/symboler för brukare och förskrivare skulle öka och resurserna skulle kunna fungera rättvisare över landet än det görs idag. Således talar detta för att alla parter som berörs av de frågor som tas upp i

denna kartläggning skulle vinna på en samlad plats ex. webbplats på Internet för att öka tillgängligheten till bild- och symbolsystem.

Beskrivning av bild- och symbolsystem

Symbolsystem består av symboler som försöker beskriva föremål i vardagen och i aktiviteter. Även symboler för abstrakta företeelser kan beskrivas. Mellan bilder och symboler finns skillnader ur kommunikativ och språklig synpunkt. För personer i behov av kognitivt stöd är det lättare att förstå en enkel bild än en abstrakt. Här har Nilbild, Pictogram och PCS haft en avgörande betydelse medan Bliss har större betydelse ur språkligt perspektiv. Nedan beskrivs kortfattat de olika symbolsystemen samt exempel på olika licenstyper. Flera av bild/symbolsystemen säljs i kombination med olika produkter. Nedan beskrivs enbart bild/symbolsystemen utan kombinerade produkter

Nedan beskrivs enbart de olika bild/symbolsystemen som har tagits med i frågorna i enkäten samt övriga bilder/symboler som omnämns i enkätsvaren.

Bliss skapades av Charles Bliss och är ett system av symboler där ord och begrepp representeras av bilder istället för av bokstäver. Bliss är endast skapat för kommunikativa och språkliga syften. En del symboler är bildlika, andra är ideografiska (står för en idé) eller så är de internationellt kända t ex siffror. Symbolerna är svarta linjebilder och presenteras på olikfärgad el vit bakgrund som visar vilken ordklass ordet tillhör. Blissystemet innehåller symboler och grammatiska tecken som gör det möjligt att bilda fullständiga meningar. Winbliss är ett exempel på ett verktygsprogram som underlättar tillverkning av material innehållande Blissymboler. Winbliss är utvecklat för terapeuter och pedagoger. I Winbliss kan användaren hämta symboler till sitt eget program, antingen via Windows klippbord eller via bildfil. Winbliss levereras med en lista innehållande 2300 bilder.

Licenstyper: På Frölundadata AB tillämpas för Winbliss licenstyper som 1-användare, 5-användare och 10- användarlicenser. Läs mer om Bliss på www.frolundadata.se och <http://www.sit.se/net/Specialpedagogik/Läromedel/Alternativ+kommunikation/Bliss>

PCS, Picture Communication Symbols (Mayer Johnson) är en bildbas med tecknade och stiliserade bilder med olika grad av ikonitet. PCS bilder finns både i svartvitt och färg och består av ca 3500 bilder. PCS innehåller både många konkreta symboler, som kan vara antingen i färg eller svartvitt, men också många språkliga och abstrakta begrepp. PCS symbolerna kan kompletteras med bildbehandlingsprogram för att individanpassa bilder.

Licenstag: På Hargdata tillämpas 1-användarlicenser, 5-användarlicenser, paketpriser. Läs mer på <http://www.hargdata.se/>

PCS-symboler går även att köpa från Rehabcenter <http://www.rehabcenter.se/> eller Gewa AB www.gewa.se. Beskrivning av licenser ser något olika ut beroende på vilka önskemål man har.

Nilbild AB skapades av Maria Imre Andersson och är en bildbas med tecknade färgbilder med hög grad av ikonitet. Behovet av bilder för att kunna prata är stort för många människor och det har lett fram till att Nilbild framställt en samling färgbilder, som man kan använda när man vill "prata" med varandra eller vid AKK och kommunikativ träning och lek. Nilbilder består av ca 620 bilder.

Licenstag: På Nilbilder tillämpas för ex. cd med bilder 1-användarlicens för privatperson, 1-användarlicens för hjälpmedelscentral/habiliteringscentraler/habiliteringscentra, skollicenser, bibliotekslicens samt 2-4 fleranvändarlicenser. Nilbilder har en sida speciellt med information om vad och hur man får använda licenserna, <http://www.nilbild.se/cd-licens.htm> och <http://www.nilbild.se>

Pictogram skapades av Subhas Maharaj och är ett väl beprövat och fungerande visuellt språk utvecklat för människor med kognitiva svårigheter. Antalet pictogrambilder uppgår idag till ca 1400. Pictogram är ett visuellt språk utvecklat för personer som saknar eller har begränsad förmåga att tala, läsa och skriva. I informationsbroschyren "Detta är inte ett paraply" kan man läsa om vad Pictogram egentligen är, varför pictobilderna ser ut som de gör och få tips om hur de kan användas. <http://www.pictogram.se/om/>.

Licenstag: På Specialpedagogiska Institutet tillämpas 1-användarlicenser, 5-användarlicenser och skollicenser, kommunlicenser för, 10, 20, 30, 40, 50 datorer. Läs mer om Pictogram på <http://www.pictogram.se/index.php?lang=sv>

Skriva med symboler

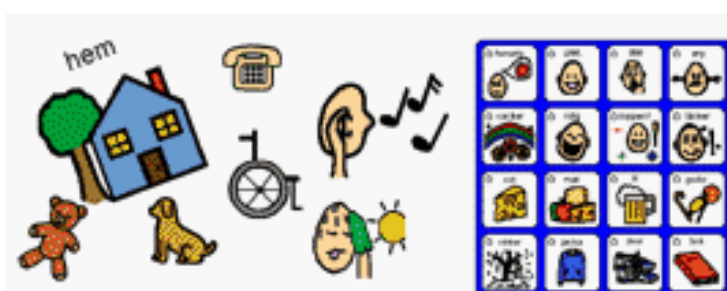
Widgit symbolskrift är ett ordbehandlingsprogram för att skriva med såväl symboler som text. Via de personliga ordlistorna översätter Widgit Symbolskrift text och symboler. Man kan också skapa bildkartor, överlägg och annat material innehållande bildstöd. Programmet innehåller bildbaserna Widgit, Rebus och PCS men sammanlagt 9000 bilder.

Licenstag: På Hargdata tillämpas 1-användarlicens, 5-användarlicens (för enhet på samma adress), 10-användarlicens (för enhet på samma adress), licenser för enheter på olika adresser, uppgraderingslicenser. Läs mer om Widgit på www.hargdata.se

Rebus är ett engelskt symbolsystem som kom till för att stödja läsinläringen hos barn som hade svårt att knäcka läskoden. Det är nu en integrerad del av programmet Widgit Symbolskrift, men kan också användas för symbolkommunikation utanför det programmet. Det innehåller både konkreta symboler och symboler för en mängd abstrakta begrepp. Symbolerna är enkla svartvita streckteckningar. Många av dem kräver god förmåga till abstrakt tänkande för att kunna förstås. Det finns ca. 6000 rebussymboler.

Licenstag: På Hargdata tillämpas 1-användarlicens, 5-användarlicens (för enhet på samma adress), 10-användarlicens (för enhet på samma adress), licenser för enheter på olika adresser, uppgraderingslicenser. Läs mer på www.hargdata.se eller om olika symbolsystem på <http://www.kommed.nu/symboler.htm>

Boardmaker är ett program med en sökbar databas av PCS-symboler och en modul för att skapa symbolkartor som kan skrivas ut och anpassas för olika typer av samtalsapparater. Det har en inbyggd symbol bas med 3000 PCS-symboler, med möjlighet att köpa till fler symbolbibliotek.

Licenstag: På Rehabcenter tillämpas 1- användarlicens, kvantitetsköp 5-24 licenser, uppgraderingslicenser, samt en rad olika paketkombinationer. Läs mer på <http://www.rehabcenter.se/>. Gewa AB <http://www.gewa.se/> hänvisar på hemsidan till kontakt och frågeformulär för beskrivning och prislistor för de licenstagstyper som finns.

Med Clicker 4 kan man skapa individuella och anpassade skärmtavlor att användas som skrivhjälp på olika nivå, som kommunikationshjälpmedel eller för övningar med bilder, text, ljud och talstöd. Clicker 4 innehåller drygt 1000 bilder som är kategoriserade utifrån ämnesområden som leksaker, mat, fordon, kläder mm.

Licenstag: För Clicker 4 finns 1-användarlicenser, 5-användarlicens för enhet på samma adress, 5-användarlicenser på fler adresser, 10-användarlicenser för en enhet på samma adress, 10-användarlicenser för en enhet på flera adresser, uppgraderingslicenser, Fler licenser/nätverk, kontakta leverantören för pris. Läs mer på www.hargdata.se

Bildfabriken, Bildfabriksprogrammen fungerar som enkla verktyg för att göra bildstöd. Bilder och mallar är valda och utformade så att man snabbt ska kunna göra anpassad information i form av etikett ark, matsedlar, recept, scheman eller annat bildstöd. Bilderna är även utmärkta för att snabbt ge bildstöd vid speciella händelser som utflykter, inbokade besök och möten, samt för att ge råd, kunskap och information. I bildfabriksprogrammen ingår bla. *Handlabasen* som innehåller bilder som används i ett vanligt hushåll och handlas i en vanlig affär, *Bildbas Kropp* innehåller bilder som är användbara när man med bildstöd ska instruera personer om moment som tvättning, tandborstning och påklädning.

Licenstag: För Bildfabriken finns licenstagstyper som 1-användarlicenstag, 5-användarlicenstag, skollicenstag (obegränsat på samma adress), uppgraderingslicenstag samt möjlighet till andra lösningar enligt önskemål. Läs mer på <http://www.handitek.se/bildfabriken/>

- **Licenser, avtal och upphovsrätter**

10 frågor berör området licenser, avtal och upphovsrätter.

- *Fråga 4. Upplever du svårigheter med regler, avtal och upphovsrätter?*

Ja 42%, ibland 36%, nej 22%.

Kommentarer: Ja, det är förvirrande begrepp, svårt att veta om man kan lämna ut bilder så att personen kan känna sig för, för att det ser olika ut beroende på programvara,

- *Fråga 5. Anser du att du har en bra bild av vilka licenser med bilder/symboler som finns att förskriva?*

Ja 66%, vet ej 7%, nej 27%

Kommentarer: Inom vårt län håller man på att utreda hur man ska se på att få bilder kontra att få redskap att göra sitt eget bildstöd. Detta har pågått (sparlåga) i flera år så jag skriver ut i avvaktan på. Mest pictogram och bildfabriken, Vet vad som går att förskriva hos oss. Bra koll på en del men inte alla. Licenser är ett mörker, I Uppsala anlitar vi en kommunal daglig verksamhet för detta. Ord Och Bild som har bilder från Bildfabriken.

- *Fråga 6. Finns licensavtal mellan Hjälpmedelsverksamheten och leverantören*

Ja, 29%, Vet ej 22%, Nej 49%

Kommentarer: Endast i form av licens för varje artikel Barnhjälpmedelscentralen köper. Vi lämnar endast ut hela bildbaser, inte enstaka bilder, Rabatter till hjälpmedelscentralen, Program köps in med användarlicens, eftersom det ordinerar, Programlicensen, Några få, Vi håller på att bygga upp verksamheten och känner inte till hur det fungerat tidigare. Behövs ingen licens. ord och bild har köpt bilderna som de sedan säljer till oss i kommunerna.

Fråga 7. Finns licensavtal mellan Hjälpmedelsverksamheten och brukaren?

Ja, 22%, Vet inte 20%, Nej 58%

Kommentarer: Låneförbindelse skrivs mellan brukare och hjälpmedelsverksamheten vad gäller lån av datorutrustning och ev. programvaror, Programlicensen, vi håller på att färdigställa sortimentet för kognitivt stöd och förslaget är en bildlicens på ett år skall gälla.

- *Fråga 8. Anser du att det finns behov av att utveckla nya licensmodeller?*

Ja 60%, Vet inte 33%, Nej 7%

Kommentarer: Jag tycker det är tungrott och ojämnt idag. Det är också en fråga om kompetens kring kognition och metodfrågor. Det finns stora brister där inom alla fält (förskrivare, konsulent, personal, anhörig). Det finns heller inga riktade utbildningar att söka, Ja från leverantör till Barnhjälpmedelscentralen men ej till brukarledet, absolut, det måste gå att hantera på enklare sätt samt att om en licens återlämnas kunna skrivas över på en ny brukare. Idag är det svårt att få det att fungera, Vi måste pröva denna modell först, innan vi kan säga något.

- Fråga 9. Finns det olika licensmodeller att välja mer än en användarlicens?

Ja 44%, Vet inte 36%, Nej 20%

Kommentarer: Eftersom bildbasen är ämnad för en brukare så är det licens för per brukare som gäller för hjälpmedlet, Hjälpmedel brukar oftast förskrivas med dubbla licenser, Det finns en användarlicens, 5- användarlicens och 10- användarlicens vad jag vet. Tyvärr har det varit svårt att organisera kring fleranvändarlicenser vilket gjort att en användarlicens har köpts fast det blir dyrare, Skollicens.

- Fråga 10. Går det att förhandla om priser på licenser beroende på hur behovet ser ut?

Ja 4%, Ibland 18%, Aldrig 78%

Kommentarer: Vet ej, har aldrig försökt förhandla, kommunlicenser, Priser är alltid förhandlingsbara. Det är emellertid inte något som jag sköter. Vi har en jurist anställd för avtalen med de olika leverantörerna, Vet ej. Har inte varit aktuellt, Vårt förslag kommer att handla om ett antal kronor under ett år. Samma summa oavsett bilder.

- Fråga 11. Kan en licens gälla för en begränsad tid?

Alltid 18%, Ibland 24%, Aldrig 58%

Kommentarer: Demoversioner, Ibland, demoversioner, Samma regler som för övriga hjälpmedel så länge behov finns, Ja, ett år.

- Fråga 24. Förskriver du vissa bilder/symboler mer före andra?

Ja, 38% Ibland 0%, Nej 62%

Kommentarer: Pictogram och Bildfabriksbaserna tycker jag ofta svarar mot ett vardagsbehov, PCS, Inte jag men våra förskrivare, Boardmaker, PCS är nog det vanligaste, PCS, jag är inte förskrivare.

- Fråga 27. Är det möjligt att förskriva enstaka bilder/symboler från olika system utan att betala för fulllicens?

Alltid 29%, Ibland 18%, Aldrig 53%

Kommentarer: Jag är aldrig inkopplad i licensfrågor det bara flyter, Vi har fulllicenser, vi har ingen licens via hjälpmedelscentralen, Det beror på licensen, Det beror på bildbasen. Vissa bilder har varit fria därför ingen licens. Men så fort bilderna är licensbundna så har licenser köpts in, Ja, vi trixar till det, Vi har ingen licens via hjälpmedelscentralen,

- Tillämpning av lokala lösningar inom hjälpmedelsverksamheten kring bilder/symboler och tillhörande frågor

21 frågor berör området tillämpning av lokala lösningar inom hjälpmedelsverksamheten kring bilder/symboler och tillhörande frågor

- Fråga 1. Är du Hjälpmedelskonsulent, förskrivare eller annan?

Förskrivare 18%, Konsulenter 78%, Annan 4%

Kommentarer: Jag jobbar även som resurs inom kognitivt stöd och utbildare och resursperson på IT-verkstan, Förskrivare på vuxen habilitering förskrivare till vissa målgrupper men förskriver då inte hela bildsystem utan de får de bilder de behöver av oss. Oftast är det kommunen som förskriver.

- Fråga 2. Ingår hjälpmedel för kognitivt stöd inom ramen för kostnadsfria hjälpmedel i ditt län?

Ja 96%, Vet inte 4%, Nej 0%

Kommentarer: Några saker t.ex almanackor är egenvård. Ja, upp till 20 år, Ja, region Skåne gör det för de som är under 20 och respektive hemkommun för de som är över 20 (vilket alltså kan variera), Nytt Regelverk för Kognitiva hjälpmedel 2006.

- Fråga 3. Har du utbildning i förskrivning av olika bilder/symboler?

Ja 40%, Nej 60%

Kommentarer: 20 p Bilden som kognitivt och kommunikativt stöd Kortkurser FKS och Hjälpmedelsinstitutet, Jag har gått en bildkurs, Ingen formell utbildning, skaffat erfarenheter, Konsulenter förskriver inte i Stockholm, Jag utbildar förskrivare, Har 10 p AKK, sunt förnuft och mångårig erfarenhet, Vi saknar en självklar förskrivning av bilder. Pictogram är de som enkelt kan förskrivas, Förstod inte riktigt frågan... menar ni om jag har en egen utbildning, eller om jag håller i utbildning? Oavsett vilket så är svaret ja, ej adekvat fråga, Är ej förskrivare, Ja och vi har även utbildning för alla förskrivare där en del är obligatorisk och där förskrivningsprocessen är en del av materialet. Dessutom erbjuder vi utbildning inom specifika bildprogram sker genom DaKo vårt Dator och Kommunikationscentrum.

- Fråga 12. Använder du ett förskrivarstöd (modell eller metod) vid förskrivning av bilder/symboler?

Alltid 7%, Ibland 29%, Aldrig 64%

Kommentarer: Oftast, Grepp om livet alt begåvningskattning och delaktighetsintervju, Det är förskrivarens ansvar, jag kan bara ge råd, Är ej förskrivare, vet ej vad som används, Är inte förskrivare, Har använt Grepp om livet metodik framför allt, Delvis. Kartläggningmöte enligt arbetsterapiprocessen. Ibland modifierad COPM i kombination med Talking mats, Allt detta är redan gjort av förskrivaren, Om förskrivningen skett efter remiss. Bildstöd i olika former kan beställas direkt. Dessa beställningar ser jag inte, Bedömning ska alltid göras av vad som är aktuellt att förskriva. Vi håller på att arbeta med olika idéer, Vi har förtryckta blad på vad man kan förskriva från varje Dagcenter som hanterar och tillverkar enstaka bilder. Licenser på programvaror beställs via firmorna.

- Fråga 13. Finns det behov av ett förenklat förskrivarstöd vid förskrivning av bilder/symboler?

Ja 64%, Vet inte 27%, Nej 9%

Kommentarer: Eftersom bildstöd oftast behövs inom alla livsområden blir det kanske varken kort eller enkelt, vet inte är ej förskrivare, Ej helt klar över frågan, Är ej helt klar över frågan, Förskrivarna behöver stöd, ja, Enkla utprovningssprotokoll skulle underlätta. stort behov tror jag, Ja!, Vet inte ännu

- Fråga 14. Tror du att ett tydligt förskrivarstöd skulle öka kunskapen hos fler förskrivare om olika brukargrupperns behov av bilder/symboler?

Ja 89%, Vet inte 11%, Nej 0%

Kommentarer: Vi måste höja kunskapen inom detta område på alla nivåer. De svåraste problemen idag är att få en mottagare som har tillräcklig kompetens och som kan driva

processen med stöd och få ut fungerande redskap (IT-stöd) som den nära omgivningen kan hantera, De som är intresserade och kunniga skulle bli ännu bättre, ja, Absolut. dessutom ger det möjlighet att rätt bildstöd förskrivs på en gång. Om en förskrivare sällan skriver ut ett bildstöd är det svårt att veta vilken bildbas man ska välja. Lätt att det blir testa varianten vilket inte är lyckat för den målgrupp stödet vänder sig till, Absolut, dessutom ger det möjlighet att rätt bildstöd förskrivs på en gång. Om en förskrivare sällan skriver Ut ett bildstöd är det svårt att veta vilken bildbas man skall välja. Lätt att det blir testa varianten vilket inte är lyckat för den målgrupp stödet vänder sig till.

- Fråga 15. Går det att få bilder/symboler förskrivna till personer med olika kognitiva funktionshinder?

Alltid 85%, Ibland 13%, Aldrig 2%

Kommentarer: Vi har "inga" förskrivare inom psykiatrin. Primärvården kan inte detta i någon större utsträckning, Vi kan förskriva till dem som vuxenhabiliteringen har kontakt med inom vår målgrupp, Det beror på ålder, kommunen har ansvar för personer över 20 år och är suveräna, så jag kan inte svara för dem, Till familjen. Ja, utifrån behovsbedömning, Ja, enligt nytaget Regelverk för Kognitiva hjälpmedel mars 2006.

- Fråga 16. Får 0-200 brukare bildsymboler förskrivna per år i ditt län?

Ja 60%, Vet inte 38%, Nej 2%

Kommentarer: Gäller för barn och ungdomar, Har ingen som helst aning. Vi är 4 konsulenter som jobbar i region Skåne, som har 1 miljon invånare, Vet ej, Beställs direkt från leverantören, En gissning 50-100, Vet inte eftersom det finns över 30 kommuner som var och en sköter sig och 5 hjälpmedelsenheter inom landstinget kan jag inte svara på detta, Det rör sig om 5 per år, ca 10 per år, vet inte, Beställs direkt från leverantören, Har inte statistik.

- Fråga 17. Får 200-400 brukare bildsymboler förskrivna per år i ditt län?

Ja 89 %, Vet inte 11%, Nej 0%

Kommentarer: Vet inte eftersom det finns över 30 kommuner som var och en sköter sig och 5 hjälpmedelsenheter inom landstinget kan jag inte svara på detta, Har inte statistik,

- Fråga 18. Får 400 brukare eller fler bildsymboler förskrivna per år i ditt län?

Ja 0%, Vet inte 44%, Nej 56%

Kommentarer: Vet inte eftersom det finns över 30 kommuner som var och en sköter sig och 5 hjälpmedelsenheter inom landstinget kan jag inte svara på detta. Jag för ingen statistik.

- Fråga 19. Förskriver du Bliss?

Ja 27%, Ibland 4%, Nej 69%

Kommentarer: Får ej förskriva hjälpmedel som hjälpmedelskonsulent, Nej, vi förskriver inget, det görs av landstingets personal. Vi är ett utförarförbund, Förskrivarna gör det, Inte jag men våra förskrivare, Kommunens arbetsterapeut förskriver, Logoped kan göra det, Endast kognition, bland samarbete med logoped men då har denne stått som förskrivare, Det finns med i sortiment men har inte varit aktuellt att förskriva än, Jag är inte förskrivare, Som hjälpmedelskonsulent har inte jag förskrivningsrätt. Jag har utprovningar och ger förslag på bilder. Det är sedan ansvarig förskrivare som ser till att det ordineras och har uppföljningsansvaret.

- *Fråga 20. Förskriver du Nilbilder?*

Ja 38%, Ibland 9%, Nej 53%

Kommentarer: Det görs på barnsidan. Förskrivarna gör det, inte jag men våra förskrivare, Kommunarbetsterapeut förskriver, Logoped kan göra det, Nej, är inte förskrivare, men symbolsystemet finns att förskriva i länet.

- *Fråga 21. Förskriver du PCS ?*

Ja 42%, Ibland, 7%, Nej 51%

Kommentarer: Inte jag men våra förskrivare, Kommun at förskriver, Har förskrivits av ATP inom Habiliteringsverksamhet, Jag är inte förskrivare.

- *Fråga 22. Förskriver du Pictogram?*

Ja 42%, Ibland 11%, Nej 47%

Kommentarer: Förskrivarna gör det, Kommun at förskriver, Nej, är inte förskrivare, men symbolsystemet finns att förskriva i länet, Har förskrivits av ATP inom Habiliteringsverksamhet..

- *Fråga 23. Förskriver du andra bilder/symboler som inte nämnts här?*

Alltid 18%, Ibland 24% Aldrig 58%

Kommentarer: De symboler som finns i Bildfabriken och som inte kan fås på annat sätt, Ja, det kan ingå digitala bilder i det vi gör, Inte jag men våra förskrivare, Ja, tex bildfabriken, Rebus symbolerna, de som finns Widgit, Kommun at förskriver, Boardmaker, Bilder tagna från nätet egentillverkade och foton mm. Men PCS är det vanligaste vi förskriver, är ej förskrivare, Rebus/Inprint, Fotografier, Rebus, Widgit Symbolskrift, Clicker finns med i vårt sortiment.

- *Fråga 25. Gör du kartläggning/förskrivning i brukarens egen miljö, ex. boende, skola mm?*

Alltid 29%, Ibland 22%, Aldrig 49%

Kommentarer: Jag har med mig dator med alla bildsystem ut till brukaren för att exemplifiera, Jag har med mig dator med alla bildsystem ut till brukaren för att exemplifiera, Förskrivaren gör det, Kartläggningen är förskrivarens ansvar fast ibland är vi med från hjälpmedelscentralen, Inte jag men våra Förskrivare, Förskrivaren är i såfall alltid med, Förskrivarens ansvar. Frågorna diskuteras vid remiss, Ofta tillsammans med förskrivaren, Kartläggningen görs ofta med förskrivaren, Ja, när det finns behov av det!, Förskrivare gör kartläggningen inför förskrivning.

- *Fråga 26. Har du möjlighet att visa brukaren olika bilder/symboler vid en förskrivning?*

Alltid 80%, Ibland 9%, Aldrig 11%

Kommentarer: förskriver ej, Vi har även en bildifierad arena på habiliteringen OVÄRDERLIG !!!!, Har tillgång till alla bildbaser, Det skall göras före förskrivningen, annars vet man inte om brukaren ser och förstår och kan tolka bilderna, Förskrivaren kan göra detta. Vi har en pärm med bilder från ord och bild som visar alla typer av bilder, Är ej förskrivare.

- *Fråga 28. Kan brukare beställa nya bilder till sin licens utan ny förskrivning?*

Ja 27%, Vet inte 29%, Nej 44%

Kommentarer: Brukaren måste ha tag på sin förskrivande arbetsterapeut om han inte vill betala för sina bilder själv. Tungrott och jag tror man ofta struntar i behov när dessa hinder finns, Uppgradering kräver en ny ordination, Går alltid via förskrivaren, Ej relevant, Frågan är inte möjlig att svara på, ja, vi har ett bildlicens system som gör att fler bilder på licens kan beställas under ett år innan ny förskrivning behövs, Går alltid via förskrivaren, Vet ej - inte diskuterat, Tanken är att samma förskrivning gäller för ett år sedan blir det en ny förskrivning.

- Fråga 29. Finns en smidig metod för att informera brukare när nya bilder/symboler tagits fram?

Ja 7%, Vet inte 22%, Nej 71%

Kommentarer: Jag tycker Trollredas nyhetsbrev är helt enormt. Söker själv på de vanligaste webbplatserna. Nästa vecka ska vi ha vår första hjälpmedelsvisning riktad mot kognition på flera år, Info till ordinator, vi har ingen rutin för detta, Vid förskrivarutbildningen berättar vi var och hur man kan ta reda på detta, Det är ordinatörens ansvar, Inte någon smidig metod vad jag vet. Skulle vara enkelt att kunna använda Internet till något sådant men det kanske är framtid?, Vi har just nu ett projekt på gång. En person som arbetar med en modell för förskrivaren att kunna se och välja från samtliga bildsystem på ett ställe. Att enkelt söka en bild (Motiv oavsett bildsystem), Nej inte vad jag vet.

- Fråga 30. Har du någon idé hur man kan förenkla förskrivning av bilder/symboler?

Ja 44%, Nej 56%

Kommentarer: Tror mycket på licenser samt att förskriva "hela bildfabriker" Dator (med tillbehör tex skrivare, anpassningar) program, kunskap (kurser) och support Det är en liten kostnad till vad man skulle kunna uppnå i självständighet, delaktighet och minskade personalkostnader. Nuvarande system fungerar bra, Det fungerar nu, Det fungerar bra just nu, Strunta i licensförfarandet, De bilder/bildbaser som säljs via privata affärsdrivande företag är det verkligen en utmaning att göra något åt, efter som de jobbar för egna ekonomisk vinning. SIT kan vi säkert genom gemensam aktion göra överenskommelse med, vi arbetade fram Bildstödslicens i vårt län det har underlättat förskrivningen men det går alltid att utveckla och göras ännu mer smidigt. Det blir en hel del administration att hålla reda på, Bildlicens, Tydliga förskrivarrutiner. Metod för utprovning av bilder/symboler, Eventuellt centralt färdigtförhandlat om licenser, Liknande system i hela Sverige, Vi provar detta för första året och vi får se vad det mynnar ut i.

- Fråga 31. Har ni utbildning för brukare i olika tillämpningar med produkter och tillhörande bilder/symboler?

Alltid 16%, Ibland 33%, Aldrig 51%

Kommentarer: Vi har Bildfabrikskurser för anhöriga och personal För brukare har vi endast prova på , Vi har även börjat bygga nätverk i kommunerna kring anpassat It- stöd, Förskrivaren har bildverkstad för föräldrar och personal, Endast för förskrivare, Vi måste ha in ett underlag på vilka symboler som förskrivits, detta sker vi papper, Förskrivarutbildningar, Varierar beroende på produkt, ordinator etc,

Kan göras oftare, Endast utbildning vi installation, Vi måste ha in ett underlag på vilka symboler som förskrivits, I september 2006 ska vi ha den första förskrivarutbildningen vad gäller kognitivt stöd.

- Vilka behov har hjälpmedelsverksamheten av ett förbättrat brukar- och förskrivarstöd?

6 frågor berör vilka behov hjälpmedelsverksamheten har av ett förbättrat brukar- och förskrivarstöd.

- Fråga 32. Finns tekniska problem för förskrivaren som försvårar tillgängligheten till olika bilder/symboler?

Alltid 13%, Ibland 69%, Aldrig 18%

Kommentarer: Jag vill hänvisa till hjälpmedelsutredningens fina kartläggning som beskriver den komplexa bilden av hinder. Jag vill återigen poängtera vår attityd till att personer med kognitiva funktionshinder ska kunna få vara självständiga och delaktiga i sitt eget liv. Förskrivaren har alltid tillgång till oss hjälpmedelskonsulenter, Dålig kunskap, Patient eller verksamhet saknar dator, Man behöver teknisk utrustning, programvaror, kunskap om hur tekniken används, support och service på utrustningen. Det kommer alltid att krångla! Vi vet inte detta ännu men vi tror att Ord och Bild gör ett bra jobb.

- Fråga 33. Får du information från företagen när nya bilder/symboler tagits fram?

Alltid 13%, Ibland 82%, Aldrig 5%

Kommentarer: Det beror på att ta del av informationen innebär också att själv vara aktiv, Beror på bildbas och leverantör. Oftast får man leta själv, Vi tror att Ord och Bild håller reda på detta, Oftast.

- Fråga 34. Skulle en webbplats med bild/symboler, licenser mm underlätta ditt arbete vid en förskrivning?

Ja 78%, vet inte 20%, Nej 2%

Kommentarer: Vi har ju Trollreda kan man samordna med den, Jag förskriver inte, det är mycket möjligt att datorerna skulle ha nytta av detta, Är ej förskrivare, Helt klart, Ja, absolut! Om den är användarvänlig och uppdateras efter hand, I dagen läge har vi pärmen men det är klart att en webbplats skulle vara smidig för förskrivarna. Då kan de på hemmaplan vid datorn fundera ut vilka bilder som är lämpliga, å andra sidan är det mer konkret att titta i en pärm och välja ut lämpliga bilder.

- Fråga 35. Skulle en samlad databas vara ett bra stöd för brukare och anhöriga vid val av bilder/symboler?

Ja 89%, Vet inte 11%, Nej 0%

Kommentarer: Eventuellt, det skulle vara ett enkelt sätt för förskrivarna att visa patienter och anhöriga, Det är mycket möjligt att de skulle ha nytta av detta, Till det måste information finnas om abstraktionsnivå och dylikt, det kan vara svårt att veta vilken typ av bild som passar och till vilket syfte den skall användas. Det bör vara en professionell utprovning för dessa hjälpmedel som för andra hjälpmedel. På något sätt måste det framgå att det blir ett bra stöd för brukaren och inte något som omgivningen allmänt tycker är bra eller fina bilder, Ja, det tror jag för information och presentation av olika bilder/symboler mm, ja, om tillgång till dator finns och om det inte är för abstrakt för brukaren.

- Fråga 36. Skulle en 'kommunlicens' med bilder/symboler underlätta kontakten och samarbetet med brukaren?

Ja 25%, Vet inte 71%, Nej 4%

Kommentarer: Vet inte hur kommunerna skulle ställa sig till detta, Ej tillämpligt i vårt landsting, Det borde underlätta tillgängligheten, vet ej vad som menas, vi har brukare som tillhör landstinget, Vet inte eftersom jag inte har kontakt med kommunerna, Förstår inte frågan vad är en kommunlicens?, Beror på hur den licensen utformas. kan för dåligt den biten, Vet ej vad som menas Vi har brukare som tillhör landstinget, Vet inte vad det skulle innebära? Hur skulle kostnaden bli för en "liten" kommun?, Vet inte riktigt vad en "kommunlicens" innebär..., Jag vet inte vad du menar?.

- Fråga 37. Har du egna önskemål eller synpunkter? (ge gärna exempel i kommentarer)

Ja 38% , Nej 62%

Kommentarer: - Jag tror att en nationell bas av symboler för ökad tillgänglighet är viktigt för detta område. Jag skulle vilja se en satsning på forskning, utbildningar och informationsspridning, Att kunna använda bilder från flera olika bildprogram utan att behöva förskriva flera licenser är ett behov som är svårt att lösa idag,

- Jag har enbart svarat på de frågor jag kunnat svara på. Jag arbetar på vuxenhabiliteringen i Värmland och möter bara viss del av de målgrupper som har autism, rörelsehinder med kognitiva svårigheter, förvärvade hjärnskador. det är kommunen som hittills har förskrivansvaret. Från och med i år kommer detta att förändras, att den arbetsterapeut som känner brukaren bäst (oavsett var man är anställd) ska förskriva hjälpmedel, men att de oftast bekostas av kommunen och när det gäller bilder kommer det att vara kommunens ansvar fortsättningsvis. Vi håller på att formulera riktlinjer för kognitiva hjälpmedel.

- I min del av regionen håller vi precis på att starta med förskrivning av bildstöd och det är jag som har uppdraget här. Vi skulle ha utformat en gemensam licens för hela regionensamtidigt som vi skulle starta här, men det har hängt upp sig på licensfrågan när det gäller PCS bilder och Nilbilder. Vi jobbar på att hitta en lösning på detta när vi hörde att du fått uppdraget centralt och då lades det på is. Vi ska precis starta här med de bilder som är tillåtna att sprida.

- Jag förstår att det är mycket svårt att sätta ihop en enkät till en så bred grupp som du gjort. Flertalet frågor är inte adekvata för mig som jobbar som konsulent inom lansting där vi inte hr något samarbete med kommunerna när det gäller hjälpmedelsordinationer. Du borde ha testa enkäten på några innan den började användas och modifierat den för att den skulle vara möjlig att besvara.

- Här får brukaren en bildkatalog att välja bilder från när personen fått en B-licens. I den finns då register på de bilder personen har licens på (utprovat av förskrivaren). Det är ett stort problem är uppgraderingen av den bildpärmen. När leverantören gör ändringar och bilder tas bort eller lagts till blir det ett problem. Svårt att hålla det uppdaterat. Ett system för detta behövs. En förskrivarutbildning med fokus på bilder önskas.

- Enhetligt utbud och regler inom Sverige skulle garantera brukarens behov! Hjälpmedel för kognitivt stöd är kommunala hos oss. I nuläget kan vi inte förskriva pappers bilder/Symboler p.g.a. att hjälpmedelsleverantören inte har löst licensfrågan. Behovet av bilder är stort och det används i dagsläget mycket bilder som tillverkas i bildfabriker.

- Ja, det vore bra om vi kan få en samlad licens för alla bildbaser där vi inte behöver fixa avtal med varje leverantör och att det dessutom går att använda till obegränsat antal brukare. Detta med bildstöd är så nytt för oss i Uppsala län. Tidigare har brukaren själv fått köpa sina bilder och då har det inte varit så många som valt detta, tror jag. Nu sätter

vi igång med detta nya. En fråga vi arbetat med och som vi nu kommit fram till är att endast några förskrivare skall vara ”experter” på kognitivt stöd. Vi har också bestämt att bildstöd är ett hjälpmedel.

- Ang. specialpedagogernas förskrivningsrätt på barn och ungdomshabiliteringen i Örebro så ser specialpedagoger en stor vinst i att få skriva ut bildbaser och en del tidshjälpmedel. Idag upplever vi att det ibland blir ett stopp när vi ser ett behov och innan en logoped eller arbetsterapeut har tid/möjlighet att förskriva. Vår verksamhetschef tar upp frågan med förvaltnings chefen och önskar att vi som yrkesgrupp ska få förskrivningsrätt. För att få förskrivningsrätt måste man ha medicinsk kompetens, vi anser att vi har det eftersom vi jobbar inom barn och ungdomshabiliteringen.

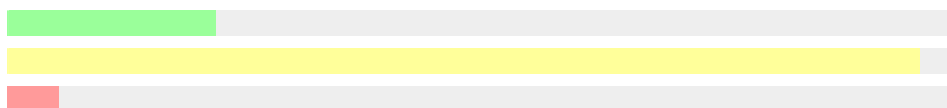
Bilaga 2 Svarsstatistik i Pict-O-Stat- Flexénita

Enkätinformation

Enkätnamn:	Kartläggning till Bild och symbolsystem
Enkätkategori:	Tillgängliga bild och symbolsystem
Antal slutförda sessioner:	45
Åldersgrupp:	10 till 100 år
Brukargrupp:	Hjälmedelskonsultent/Förskrivare i Kognet
Kön:	Båda

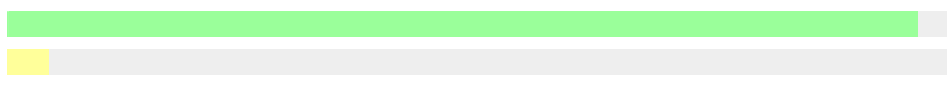
1. Är du förskrivare, hjälmedelskonsultent eller annan? (Tillämpning av lokala lösningar inom hjälmedelsverksamheten)

Svar	Antal svar	Procent
Förskrivare	8 / 45	17.78%
Konsultent	35 / 45	77.78%
Annan	2 / 45	4.44%

2. Ingår hjälpmedel för kognitivt stöd inom ramen för kostnadsfria hjälpmedel i ditt län? (Tillämpning av lokala lösningar inom hjälmedelsverksamheten)

Svar	Antal svar	Procent
Ja	43 / 45	95.56%
Vet inte	2 / 45	4.44%
Nej	0 / 45	0%

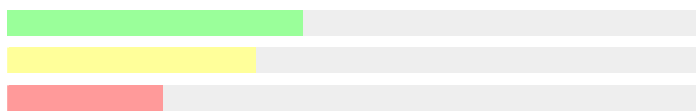
3. Har du utbildning i förskrivning av olika bilder/symboler? (Tillämpning av lokala lösningar inom hjälmedelsverksamheten)

Svar	Antal svar	Procent
Ja	18 / 45	40.00%
Nej	27 / 45	60.00%

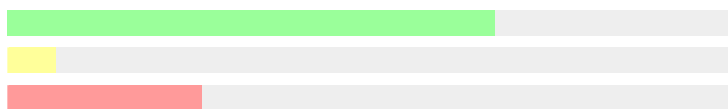
4. Upplever du svårigheter med regler, avtal och upphovsrätter kring licenser? (Licenser, Avtal och upphovsrätter)

Svar	Antal svar	Procent
Ja	19 / 45	42.22%
Ibland	16 / 45	35.56%
Nej	10 / 45	22.22%

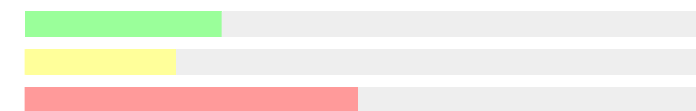
5. Anser du att du har en bra bild av vilka licenser med bilder/symboler som finns att förskriva? (Licenser, Avtal och upphovsrätter)

Svar	Antal svar	Procent
Ja	30 / 45	66.67%
Vet inte	3 / 45	6.67%
Nej	12 / 45	26.67%

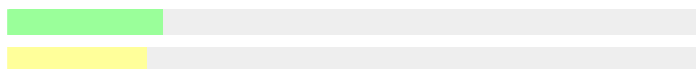
6. Finns licensavtal mellan Hjälmedelsverksamheten och leverantören? (Licenser, Avtal och upphovsrätter)

Svar	Antal svar	Procent
Ja	13 / 45	28.89%
Vet inte	10 / 45	22.22%
Nej	22 / 45	48.89%

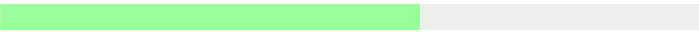

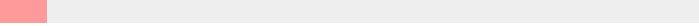
7. Finns licensavtal mellan Hjälmedelsverksamheten och brukaren? (Licenser, Avtal och upphovsrätter)

Svar	Antal svar	Procent
Ja	10 / 45	22.22%
Vet inte	9 / 45	20.00%

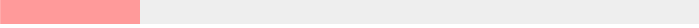

Nej	26 / 45	57.78%	
-----	---------	--------	--

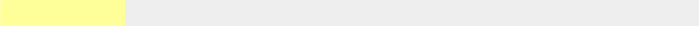

8. Anser du att det finns behov av att utveckla nya licensmodeller ? (Licenser, Avtal och upphovsrätter)

Svar	Antal svar	Procent	
Ja	27 / 45	60.00%	
Vet inte	15 / 45	33.33%	
Nej	3 / 45	6.67%	

9. Finns det olika licensmodeller att välja mer än enanvändarlicenser? (Licenser, Avtal och upphovsrätter)

Svar	Antal svar	Procent	
Ja	20 / 45	44.44%	
Vet inte	16 / 45	35.56%	
Nej	9 / 45	20.00%	

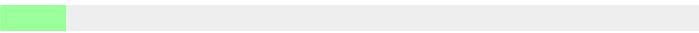

10. Går det att förhandla om priser på licenser beroende på hur behovet ser ut? (Licenser, Avtal och upphovsrätter)

Svar	Antal svar	Procent	
Alltid	2 / 45	4.44%	
Ibland	8 / 45	17.78%	
Aldrig	35 / 45	77.78%	

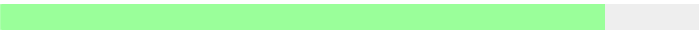

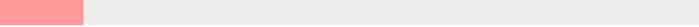
11. Kan en licens gälla för en begränsad tid? (Licenser, Avtal och upphovsrätter)

Svar	Antal svar	Procent	
Alltid	8 / 45	17.78%	
Ibland	11 / 45	24.44%	
Aldrig	26 / 45	57.78%	

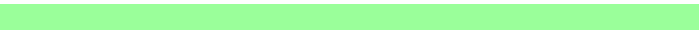
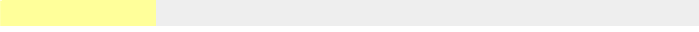

12. Använder du ett förskrivarstöd (modell eller metod) vid förskrivning av bilder/symboler? (Tillämpning av lokala lösningar inom hjälpmedelsverksamheten)

Svar	Antal svar	Procent	
Alltid	3 / 45	6.67%	
Ibland	13 / 45	28.89%	
Aldrig	29 / 45	64.44%	

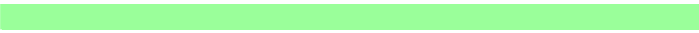

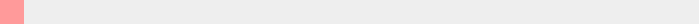
13. Finns det behov av ett förenklat förskrivarstöd vid förskrivning av bilder/symboler? (Tillämpning av lokala lösningar inom hjälpmedelsverksamheten)

Svar	Antal svar	Procent	
Ja	29 / 45	64.44%	
Vet inte	12 / 45	26.67%	
Nej	4 / 45	8.89%	

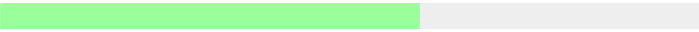

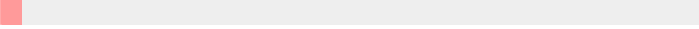
14. Tror du att ett tydligt förskrivarstöd skulle öka kunskapen hos fler förskrivare om olika brukargrupperns behov av bilder/symboler? (Tillämpning av lokala lösningar inom hjälpmedelsverksamheten)

Svar	Antal svar	Procent	
Ja	40 / 45	88.89%	
Vet inte	5 / 45	11.11%	
Nej	0 / 45	0%	

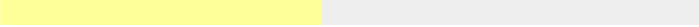
15. Går det att få bilder/symboler förskrivna till personer med olika kognitiva funktionsnedsättningar? (Tillämpning av lokala lösningar inom hjälpmedelsverksamheten)

Svar	Antal svar	Procent	
Alltid	38 / 45	84.44%	
Ibland	6 / 45	13.33%	
Aldrig	1 / 45	2.22%	

16. Får 0-200 brukare bildsymboler förskrivna per år i ditt län? (Tillämpning av lokala lösningar inom hjälpmedelsverksamheten)

Svar	Antal svar	Procent	
Ja	27 / 45	60.00%	
Vet inte	17 / 45	37.78%	
Nej	1 / 45	2.22%	

17. Får 200-400 brukare bildsymboler förskrivna per år i ditt län? (Tillämpning av lokala lösningar inom hjälpmedelsverksamheten)

Svar	Antal svar	Procent	
Ja	0 / 45	0%	
Vet inte	20 / 45	44.44%	

Nej	25 / 45	55.56%	
-----	---------	--------	--

18. Får 400 brukare eller fler bildsymboler förskrivna per år i ditt län? (Tillämpning av lokala lösningar inom hjälpmedelsverksamheten)

Svar	Antal svar	Procent
------	------------	---------

Ja	0 / 45	0%	
Vet inte	20 / 45	44.44%	
Nej	25 / 45	55.56%	

19. Förskriver du Bliss? (Tillämpning av lokala lösningar inom hjälpmedelsverksamheten)

Svar	Antal svar	Procent
------	------------	---------

Ja	12 / 45	26.67%	
Ibland	2 / 45	4.44%	
Nej	31 / 45	68.89%	

20. Förskriver du Nilbilder? (Tillämpning av lokala lösningar inom hjälpmedelsverksamheten)

Svar	Antal svar	Procent
------	------------	---------

Ja	17 / 45	37.78%	
Ibland	4 / 45	8.89%	
Nej	24 / 45	53.33%	

21. Förskriver du PCS ? (Tillämpning av lokala lösningar inom hjälpmedelsverksamheten)

Svar	Antal svar	Procent
------	------------	---------

Ja	19 / 45	42.22%	
Ibland	3 / 45	6.67%	
Nej	23 / 45	51.11%	

22. Förskriver du Pictogram? (Tillämpning av lokala lösningar inom hjälpmedelsverksamheten)

Svar	Antal svar	Procent
------	------------	---------

Ja	19 / 45	42.22%	
Ibland	5 / 45	11.11%	
Nej	21 / 45	46.67%	

23. Förskriver du andra bilder/symboler som inte nämnts här? (Tillämpning av lokala lösningar inom hjälpmedelsverksamheten)

Svar	Antal svar	Procent
------	------------	---------

Ja	19 / 45	42.22%	
Ibland	1 / 45	2.22%	
Nej	25 / 45	55.56%	

24. Förskriver du vissa bilder/symboler mer före andra? (Licenser, Avtal och upphovsrätter)

Svar	Antal svar	Procent
------	------------	---------

Ja	17 / 45	37.78%	
Ibland	0 / 45	0%	
Nej	28 / 45	62.22%	

25. Gör du kartläggning/förskrivning i brukarens egen miljö, ex. boende, skola mm? (Tillämpning av lokala lösningar inom hjälpmedelsverksamheten)

Svar	Antal svar	Procent
------	------------	---------

Alltid	13 / 45	28.89%	
Ibland	10 / 45	22.22%	
Aldrig	22 / 45	48.89%	

26. Har du möjlighet att visa brukaren olika bilder/symboler vid en förskrivning? (Tillämpning av lokala lösningar inom hjälpmedelsverksamheten)

Svar	Antal svar	Procent
------	------------	---------

Alltid	36 / 45	80.00%	
Ibland	4 / 45	8.89%	
Aldrig	5 / 45	11.11%	

27. Är det möjligt att förskriva enstaka bilder/symboler från olika system utan att betala för fulllicens? (Licenser, Avtal och upphovsrätter)

Svar	Antal svar	Procent
------	------------	---------

Alltid	13 / 45	28.89%	
Ibland	8 / 45	17.78%	

Aldrig	24 / 45	53.33%	
--------	---------	--------	--

28. Kan brukare beställa nya bilder till sin licens utan ny förskrivning? (Tillämpning av lokala lösningar inom hjälpmedelsverksamheten)

Svar	Antal svar	Procent
------	------------	---------

Ja	12 / 45	26.67%	
Vet inte	13 / 45	28.89%	
Nej	20 / 45	44.44%	

29. Finns det en smidig metod för att informera brukare när nya bilder/symboler tagits fram? (Tillämpning av lokala lösningar inom hjälpmedelsverksamheten)

Svar	Antal svar	Procent
------	------------	---------

Ja	3 / 45	6.67%	
Vet inte	10 / 45	22.22%	
Nej	32 / 45	71.11%	

30. Har du någon idé hur man kan förenkla förskrivning av bilder/symboler? (Tillämpning av lokala lösningar inom hjälpmedelsverksamheten)

Svar	Antal svar	Procent
------	------------	---------

Ja	20 / 45	44.44%	
	0 / 45	0%	
Nej	25 / 45	55.56%	

31. Har ni utbildning för brukare i olika tillämpningar med produkter och tillhörande bilder/symboler? (Tillämpning av lokala lösningar inom hjälpmedelsverksamheten)

Svar	Antal svar	Procent
------	------------	---------

Alltid	7 / 45	15.56%	
Ibland	15 / 45	33.33%	
Aldrig	23 / 45	51.11%	

32. Finns tekniska problem för förskrivaren som försvårar tillgängligheten till olika bilder/symboler? (Vilka behov har hjälpmedelsverksamheten av förbättrat brukar och)

Svar	Antal svar	Procent
------	------------	---------

Alltid	6 / 45	13.33%	
Ibland	31 / 45	68.89%	
Aldrig	8 / 45	17.78%	

33. Får du information från företagen när nya bilder/symboler tagits fram? (Vilka behov har hjälpmedelsverksamheten av förbättrat brukar och)

Svar	Antal svar	Procent
------	------------	---------

Alltid	6 / 45	13.33%	
Ibland	37 / 45	82.22%	
Aldrig	2 / 45	4.44%	

34. Skulle en webbplats med bilder/symboler, licenser mm underlätta ditt arbete vid en förskrivning? (Vilka behov har hjälpmedelsverksamheten av förbättrat brukar och)

Svar	Antal svar	Procent
------	------------	---------

Ja	35 / 45	77.78%	
Vet inte	9 / 45	20.00%	
Nej	1 / 45	2.22%	

35. Skulle en samlad databas vara ett bra stöd för brukare och anhöriga vid val av bilder/symboler? (Vilka behov har hjälpmedelsverksamheten av förbättrat brukar och)

Svar	Antal svar	Procent
------	------------	---------

Ja	40 / 45	88.89%	
Vet inte	5 / 45	11.11%	
Nej	0 / 45	0%	

36. Skulle en ´kommunicens´ med bilder/symboler underlätta kontakten och samarbetet med brukaren? (Vilka behov har hjälpmedelsverksamheten av förbättrat brukar och)

Svar	Antal svar	Procent
------	------------	---------

Ja	11 / 45	24.44%	
Vet inte	32 / 45	71.11%	
Nej	2 / 45	4.44%	

37. Har du egna önskemål eller synpunkter? (ge gärna exempel i kommentarer) (Vilka behov har hjälpmedelsverksamheten av förbättrat brukar och)

Svar	Antal svar	Procent
------	------------	---------

Ja	17 / 45	37.78%	
	0 / 45	0%	

Nej

28 / 45

62.22%

Bäste hjälpmedelskonsulent/förskrivare eller övriga!

Jag Susanne Barkvik, Flexénita har fått ett utvecklingsbidrag av Hjälpmedelsinstitutet för att kartlägga tillgängligheten till bild och symbolsystem för brukare och förskrivare. Det handlar bl.a om regler, licenser och upphovsrätter samt tillämpningen av lokala lösningar inom hjälpmedelsverksamheten.

Jag har fått din adress från HI genom nätverket KOGNET som Du tillhör och önskar att du besvarar ett antal frågor. En del av frågorna hör kanske mer till förskrivarledet men då du som hjälpmedelskonsulent har en rådgivande funktion kring dessa frågor har jag valt att vända mig till Dig. Här får Du stora möjligheter att påverka framtida utvecklingsarbeten eller projekt inom detta område så därför är Dina svar och synpunkter av största värde.

Om du anser att det är någon annan än du som bör svara på frågorna är jag tacksam om du vidarebefodrar detta mail med enkäten till rätt person i ditt län. Jag har valt att ge Dig möjlighet att besvara enkäten i enkätverktyget Pict-O-Stat.

Jag har också valt Pict-O-Stat för att snabbt få en sammanställning av alla svar. Pict-O-Stat är ett webbaserat kvalitetsverktyg som i vanliga fall används av personer tillhörande LSS och som är verksamma i daglig verksamhet.

Verktyget har olika nivåer av stöd med bilder/symboler, ljud och text för att en person med kognitiva svårigheter lättare skall kunna svara på frågor om hur man upplever arbetsituationen där man arbetar. Inledningstexten till enkäten stämmer alltså inte för detta ändamål så den får du ignorera.

- Enkäten besvarar Du med ett eget inloggningsnummer i Pict-O-Stat (se nedan)
- Enkäten kan besvaras från vilken dator som helst bara det finns en uppkoppling till internet. För Din del så får du frågorna och svarsalternativen skrivna enbart med *text och ljud*
- Enkätens första del innehåller 37 frågor som besvaras med svarsalternativen ”ja, vet inte eller nej”, eller ”alltid, ibland aldrig”.
- Enkätens andra del innehåller en kommentarsida som kommer efter att du besvarat alla frågor och där du besvarar frågorna i löpande text.
- I bilagan "enkätfrågor" finns frågorna som ett underlag ifall du vill diskutera med kollegor innan du loggar in och ger dina svar i Pict-O-Stat.

Jag önskar att få Dina svar senast den 10 maj

Sammanställningen av Kartläggningen kommer du att få sänt till dig via epost.

Resultatet av enkäten kommer också att presenteras på nätverksträffen.

Nätverksträff: *Kognets nätverksträff den 28 augusti på Djurö.*

Har du frågor om enkäten eller om någonting inte skulle fungera med inloggningen ringer du Susanne Barkvik 070-5349017

Nedan följer instruktioner för din inloggning.

Viktig information

Pict-O-Stat behöver tilläggsprogrammet Flash Player 7.0 för att fungera ordentligt. Programmet finns normalt installerat i Windows XP. Om du inte vet huruvida din dator har programmet installerat eller ej så kan du gå till adressen nedan och prova demonstrationen av Pict-O-Stat . Om du inte har Flash installerat så kommer du att få upp installationsanvisningar.

<http://jvinformatik.com/pos.demo.php>

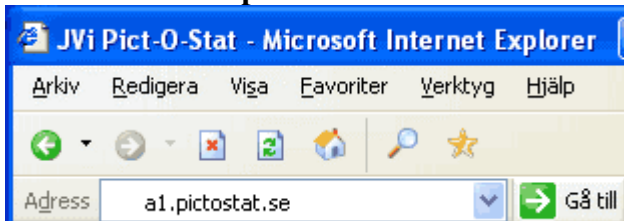
För att kunna installera programmet behöver du ha ”administratörsprivilegier” för datorn du sitter vid. Om du inte har rätt privilegier så kan du be någon av administratörerna på din lokala supportavdelning att hjälpa dig med installationen.

Instruktion för hur du loggar in i Pict-O-Stat och svarar på enkäten

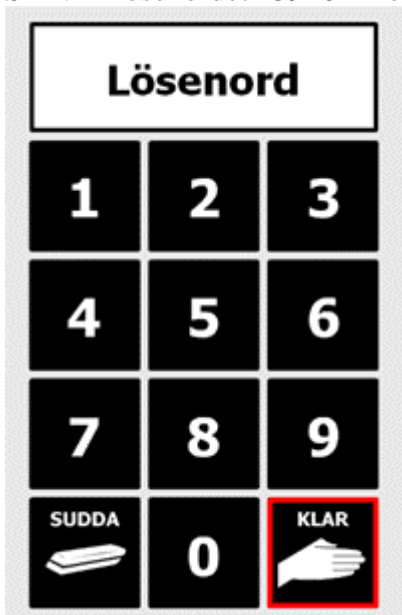
1. Dubbelklicka på ikonen **Internet Explorer** på skrivbordet

2. Skriv in **flexenita.pictostat.se** i adressfältet och klicka på knappen **Gå till**

3. Skriv in lösenordet 139464 i lösenordsrutan, och klicka sedan på knappen **Klar**

Information till Susanne

Du svarar på frågan genom att klicka på ett av de tre svarsalternativen i mitten av skärmen.

Om du vill höra frågan igen så klickar du på frågefältet i övre delen av skärmen.

För att gå vidare till nästa fråga så klickar du på knappen som ser ut så här:

Om du vill gå tillbaka till en tidigare fråga så klickar du på knappen som ser ut så här:

Om du vill ta paus eller avsluta så klickar du på knappen som ser ut så här:

Lycka till och tack för hjälpen!

Bilaga 4. Webbadresser och Litteratur

www.autism.se Riksföreningen autism, Teacch, PECS
www.datatek.info Datateksföreningen
<http://www.dart-gbg.org/index2.html> Dart, kommunikations och datacenter för funktionshindrade
<http://e.lio.se/Lindah/index.html> Lindah, Centrum för kommunikationshandikapp
<http://www.fbh.nu/> KOMIC- kommuikationscenter
www.frolundadata.se Frölunda dataBildkommunikation, Winbliss, PCS, Programmakaren
www.fks.org.se Föreningen för kognitivt stöd
www.flexenita.se Flexénita, Programvaror och arbetsplatsanpassningar för personer med kognitiva funktionshinder i arbetslivet
www.gewa.se Gewa, PCS-bilder, Pick´m Sticks, Boardmaker
http://www.hi.se/butik/pdf/Greppomlivet1_04341-pdf.pdf Grepp om livet
www.hargdata.se Hargdata, Rebus, PCS, Widgit Symbolskrift, Clicker 4
www.handitek.se Handitek, Bildfabriken
<http://www.handitek.se/bildfabriken/> Artikel, Rationell program för ökad demokrati och tillgänglighet
<http://www.sweden.gov.se/sb/d/189/a/28243> Hjälpmedelsutredningen SOU 2004:83
www.hi.se/Bildsymboler Bildsymboler för många fler, ett nationellt utvecklings och standardiserings projekt för ökad tillgänglighet genom konceptet Design for all
<http://www.isaac-sverige.se/index.htm> International Society for Augmentative & Alternative Communication. Alternativ kommunikation
home.istar.ca/~bci/ Bliss Kommunikation international
<http://www.itverkstan.nu/> IT verkstan Borlänge, kurser för brukare och personal
www.jvinformatik.com Järvsö Vårdinformatik, Pict-O-Stat kvalitetsverktyg
www.kommed.nu Kommed, Bitte Rydeman, symbolsystem och programvaror
www.klaramera.nu Klara mera, Center för kognitivt stöd
www.kramfors.se/krakan/krakprod.html Nylands dagcenter
http://www.ltvastmanland.se/upload/Filarkiv/Egna_filer/Handikappcentrum/taltjanst/Projektrapport%20Talande%20mattor.pdf Talking Mats
www.mayer-johnson.com PCS
www.nilbild.se Nilbild, Nilbilder
http://www.orebroll.se/psykhab/page_3812.aspx SPRIDA kommunikationscenter
www.pecs.com PECS, Pictures Exchange Communications System
www.papunet.net/svenska/443.0.html Papunet, Finland
<http://www.pedagogiskaideer.se/> pedagogiska ideér
www.pictogram.se Specialpedagogiska Institutet, Pictogram
<http://www.rehabcenter.se> Rehabcenter, PCS, Boardmaker
www.sokcentrum.se Södra regionens kommunikationscentrum
www.sit.se Specialpedagogiska Institutet, Läromedel, Alternativ kommunikation, Bliss, Pictogram
www.skane.se/templates/Page.aspx?id=55221 Dahjm dataresurscenter
www.trollreda.vgregion.se , Trollreda, Bildfabriken Handlabasen, Kroppsbasen mm
http://www.vgregion.se/vgrtemplates/BildRightPage_30864.aspx Daks data och kommunikationscenter

Litteratur

Boel Heister Trygg, GAKK-grafisk AKK

Vad är AKK, HI Hjälpmedelsinstitutet bestnr; 05357

Bakk, A., & Grunewald, K. (1998). *Omsorgsboken*, (3:e uppl). Stockholm: Liber.

Berefelt, G. (1981). *ABSe om bildperception*. Lund: Liber Läromedel.

Bergh, M., & Bergsten, C. (1998). (Handikappinstitutet, rapport 80) *AKK på rätt nivå. Att träna och använda Alternativ och Kompletterande Kommunikation*. Stockholm: Handikappinstitutet.

Bliss, C. (1965). *Semantography*. Sidney: Semantography Publications.

Blomquist, Ulla Britt (2005) *Förändring av landstingens och kommunernas regelverk och förskrivning av hjälpmedel under de senaste tre åren - en kartläggning genomförd oktober- november 2005*, Hjälpmedelsinstitutet.

Brainerd, CJ. (1978). *Piaget's theory of cognitive development*. Engelwood Cliffs: Prentice Hall.

Cherry, KE., Applegate, H., & Reese, CM. (2002). Do adults with mental retardation show pictorial superiority effects in recall and recognition? *Research in Developmental Disabilities*. 23, 135-147.

Cook, M., & Hussey S. (2002). *Assistive technologies: principles and Practice*. (2nd ed). London: Mosby.

Danielsson, H. (2000). *Bildpraktik. Om digitala bilders betydelse för personer med kognitiva funktionshinder* .(Internrapport Certec, LTH nr 2:2000). Lund: Certec Institutionen för designvetenskaper. Lunds tekniska högskola.

Dychawy-Rosner, I., & Eklund, M., & Isacson, Å. (2001) Caring dynamics as perceived by staff supporting daily occupations for developmentally disabled adults. *Scandinavian Journal of Caring Science*.15, 123-132.

Gatu, K. (2004). *Pictogram i vuxenvärlden*. Umeå: Specialpedagogiska institutet.

Granlund, M., & Olsson, C. (1988). *Kommunicera mera*. Stockholm: Forskningsstiftelsen ALA.

Grunewald, K. (1996). *Medicinska omsorgsboken: om utvecklingsstörning och andra funktionshinder* (4:e rev.uppl.) Stockholm: Natur och Kultur.

Heister Trygg, B., Andersson, I., Hardenstedt, L. & Sigurd Pilesjö, M. (1998). *Alternativ och kompletterande kommunikation i teori och praktik*. Stockholm: Handikappinstitutet.

Holknekt, M. (2004). *Ringar på vattnet – en dokumentation om begåvningsstöd i Landstinget Västernorrland*. Stockholm: Hjälpmedelsinstitutet.

<http://www.hi.se/publicerat>

Jagaroo, V., & Wilkinson, K. (2004). Contributions of Principles of Visual Cognitive Science to AAC System Display Design. *Augmentative and Alternative communication*, 20 (3) 123-136.

Kielhofner, G. (2002) *A model of human occupation: theory and application*. (3rd ed). Baltimore: Lippincott Williams & Wilkins.

Kottorp, A., Bernspång, B., & Fisher, AG. (2003). Activities of daily living in persons with intellectual disability: Strengths and limitations in specific motor and process skills. *Australian Occupation Therapy Journal*. 50,.195-204.

Kylén, G. (1985) *En begåvningssterori*. Stockholm: Forskningsstiftelsen ALA.

Larsson, Cecilia (2006) C-uppsats ”Uppföljning av bildval vid förskrivning av bildstödslicenser- till personer med utvecklingsstörning och andra kognitiva funktionshinder”, Beställs från Umeå universitet.

Lidén, M. (1999). *Grafisk design av Pictogram, synpunkter och förslag kring utformning och syntax*. Umeå: SIH Läromedel.

Lindström, E., Wennberg, B. (2004). *Grepp om livet, en väg till begåvningsstöd (2:a rev. uppl)*. Stockholm: Hjälpmedelsinstitutet. <http://www.hi.se/publicerat>

Maharaj, S. (1980). *Pictogram ideogram communication*. Canada: The George Reed Foundation for the handicapped.

Mandler, JM. (1990). A new perspective on cognitive development in infancy. *American Science*. 78(3) 236-243.

Mayer-Johnson, R. (1989). *The Picture Communication Symbols*. Solana Beach: Mayer Johnson Co.

Numminen, H., Service, E., & Ruoppila, I. (2002) Working memory, intelligence and knowledge base in adult persons with intellectual disability. *Research in Developmental Disabilities*. 23, (2).105-118

Regeringsproposition 2000:79. Från patient till medborgare. Stockholm: Socialdepartementet

Sclosser, RW., Sigafoos, J. (2002). Selecting graphic symbols for an initial request lexicon: integrative review. *Augmentative and Alternative Communication*, 18 (2) s.102-23.

Stephenson, J., & Linfoot, K. (1996). Pictures as communication symbols for students with severe Intellectual Disability. *Augmentative and Alternative Communication*. 12, 244-256.

Winlund, G., & Rosenström Bennhagen, S. (2004). *Se mig! Hör mig! Förstå mig!*. Forskningsstiftelsen ALA. Stockholm: Elanders Gotab.

Hjälpmedelsutredningen (SOU 2004:83), <http://www.sweden.gov.se/sb/d/189/a/28243>

